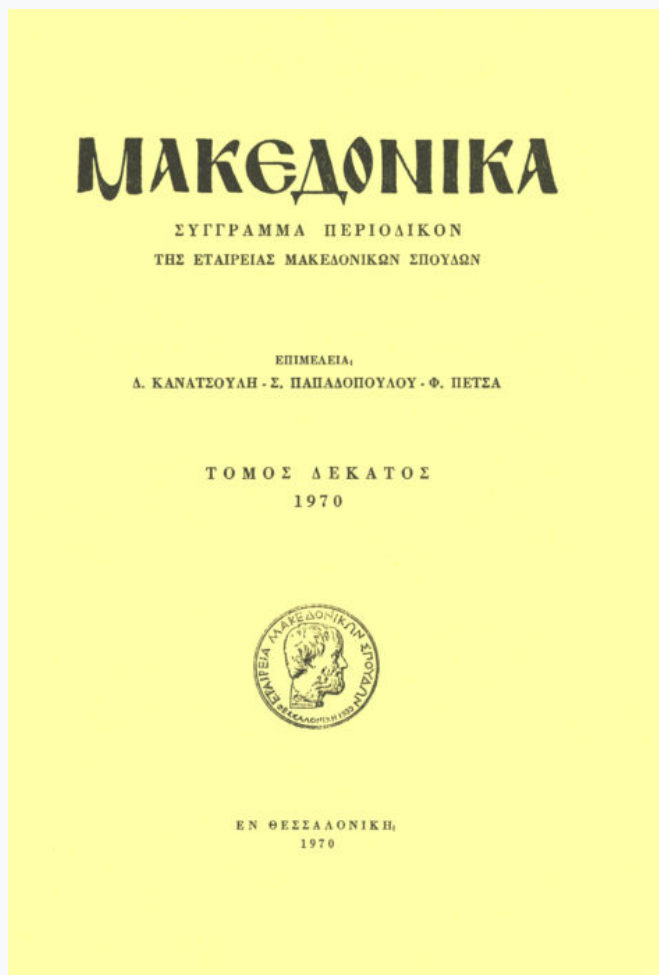

Μακεδονικά

Τόμ. 10, Αρ. 1 (1970)

Εστί της Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ες την Μακεδονίην (Ηροδ. V, 17)

Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

doi: [10.12681/makedonika.738](https://doi.org/10.12681/makedonika.738)

Copyright © 2014, Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαγεωργίου Μ. Γ. (2015). Εστί της Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ες την Μακεδονίην (Ηροδ. V, 17). *Μακεδονικά*, 10(1), 1–22. <https://doi.org/10.12681/makedonika.738>

ΕΣΤΙ ΕΚ ΤΗΣ ΠΡΑΣΙΑΔΟΣ ΛΙΜΝΗΣ ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΚΑΡΤΑ
ΕΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΗΝ¹ (Ηροδ. V, 17)

Στὴν παράγραφο 17 τοῦ πέμπτου βιβλίου τοῦ Ἡροδότου, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀποστολὴν ἀπὸ τὸ Μεγάβαζο πρέσβειων πρὸς τὸ βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα Α' (540-498), μετὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν Παιόνων στοὺς Πέρσες στὰ 513 π.Χ., περιέχεται ἡ ἀκόλουθη περιγραφὴ τῆς διαδρομῆς ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν οἱ πρέσβεις ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Πρασιάδα λίμνη: «Ἔστι δὲ ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην· πρῶτα μὲν γὰρ ἔχεται τῆς λίμνης τὸ μέταλλον ἐκ τοῦ ὕστερον τούτων τάλαντον ἀργυρίου Ἀλεξάνδρῳ ἡμέρης ἐκάστης ἐφοῖτα, μετὰ δὲ τὸ μέταλλον Δύσῳρον καλεόμενον οὖρος ὑπερβάντι² εἶναι ἐν Μακεδονίῃ».

Στὴν προηγούμενη παράγραφο 16 τοῦ ἴδιου βιβλίου, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ὁμάδα τῶν Παιόνων ποὺ κατοικοῦσαν μέσα στὴ λίμνη Πρασιάδα, παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι γιὰ τὴν ὑποστήλωση τῶν λιμναίων ἐγκαταστάσεών τους οἱ Παῖονες αὐτοὶ «ἐκόμιζον (σταυροῦς) ἐξ οὖρεος τῷ οὐνομά ἐστι Ὀρβηλος». Τὰ παραπάνω δύο χωρία τοῦ Ἡροδότου συμπληρώνουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο καὶ καλύπτουν μαζὶ γεωγραφικὴ ἔκταση εὐρύτερη ἀπὸ αὐτὴ ποὺ ἐκτείνεται περὶ τὸν ἄξονα Πρασιάς - Μακεδονία (V, 17), ἀφοῦ παρέχουν στοιχεῖα ποὺ προσδιορίζουν τοπογραφικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴ Μακεδονία καὶ σὲ μία τριμερῆ γεωγραφικὴ ἐνότητα ποὺ συνθέτουν ἓνα βατὸ, μεταλλοφόρον ὄρος, τὸ Δύσῳρον, μία κατοικοῦμενη λίμνη, ἡ Πρασιάς, καὶ ἓνα ὄρος ποὺ προσφέρεται γιὰ ξύλευση, ὁ Ὀρβηλος (V, 16, 17).

Ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς ἐνότητας αὐτῆς τὸ Δύσῳρον δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες πηγές³. Ἡ Πρασιάς ἀναφέρεται καὶ αὐτὴ μόνο ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, στὰ παραπάνω δύο χωρία, σὲ σχέση μὲ τὸ Δύσῳρον (V, 17) καὶ τὸν Ὀρβηλον (V, 16), καθὼς καὶ στὴν περιγραφὴ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Μεγαβάζου ποὺ

1. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Δ. Κανατοοῦλη, ὕφηγτὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ διαβάσῃ τὸ χειρόγραφο τῆς παρουσίας ἐργασίας καὶ νὰ μοῦ δώσῃ πολὺτιμες συμβουλές, ποὺ μὲ βοήθησαν ὥστε νὰ ἀποφύγω οὐσιώδεις σφάλμα καὶ νὰ ἐπιτύχω βελτίωση τῆς μορφῆς τῆς.

2. Σύμφωνα μὲ τὴ διόρθωση Abicht, ἀντὶ τῆς γραφῆς τῶν κωδίκων «ὑπερβάντων» πρβλ. σ. 6 καὶ ὑπόσημ. 2 αὐτόθι.

3. Τὸ ἀναφέρει μόνο ὁ Σουΐδας (λ. Δύσῳρον), χωρὶς ὅμως νὰ προσθέτῃ κάτι.

δότηγησαν στην ύποταγή στους Πέρσες τῶν παιονικῶν πόλεων, ὅταν ὁ Μεγάβαζος, ἀντὶ νὰ προσβάλλῃ τὸ παραθαλάσσιο πέρασμα ποῦ φύλαγαν οἱ Παίονες, ἀκολούθησε «τὴν ἄνω ὁδὸν» καὶ κυρίευσε τὶς ἀφύλακτες πόλεις τους καὶ «οὕτω δὴ Παίωνων Σιριοπαῖονές τε καὶ Παιόπλαι καὶ οἱ μέχρι τῆς Πρασιάδος λίμνης ἐξ ἡθέων ἐξαναστάντες ἤγοντο ἐς τὴν Ἀσίην. Οἱ δὲ περὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος καὶ Δόβηρας καὶ Ἀγριᾶνας καὶ Ὀδομάντους καὶ αὐτὴν τὴν λίμνην Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου» (V, 15)¹.

Ἀντίθετα ὁ Ὁρβηλος εἶναι γνωστός ὅχι μόνον ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἡρόδοτου V, 16, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα κείμενα ἱστορικά², γεωγραφικά³ καὶ ποιητικά⁴, σὲ κανένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀναφέρεται σὲ συνάρτηση τοπογραφικῆς μερίμνης. Μὲ ἄλλα λόγια, στοιχεῖα ποῦ νὰ προσδιορίζουν τὶς τοπογραφικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν μερῶν τῆς γεωγραφικῆς ἀλληλουχίας Μακεδονία-Δύσωρον-Πρασιάς-Ὁρβηλος παρέχονται μόνον ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, πράγμα ποῦ καθιστᾷ ἀδύνατη τὴν ἐπαλήθευσή τους μὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ ἄλλες πηγές. Στὸ δυσμενὲς αὐτὸ γιὰ τὴν ἔρευνα προηγούμενο ἦρθαν νὰ προστεθοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς «Μακεδονίας» τοῦ κειμένου V, 17, σὰν προϋπόθεσις ποῦ θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀνεύρεσις τοῦ Δυσώρου καὶ τῆς Πρασιάδος⁵, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἀσυμφωνία ποῦ ἐπικρα-

1. Ἡ συναρίθμηση τοῦ θρακικοῦ φύλου τῶν Ὀδομάντων μὲ τὰ παιονικά τῶν Δοβήρων καὶ Ἀγριάνων ἀνάμεσα στὸ Παγγαῖο καὶ τὴν Πρασιάδα, ἐπειδὴ εἶναι ἄτοπη, δόθηκε στὸν P. H. E. L e g r a n d, Hérodote, Histoires, livre V, Paris 1946, σ. 25, ὑποσμμ. 4, στὴν ὑπόψια ὅτι πρόκειται γιὰ παρεμβολὴ τῶν τριῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων στὸ κείμενο.

2. Ἀρρ. Ἀνάβ. I, 1, 5· Διοδ. XX, 19, 1.

3. Στράβ. VII, ἀπόσπ. 10· Πτολ. III, 9 καὶ 11· Plin. H. N. IV, 35· Pomp. Mel. II, 17.

4. Anthol. Gr. VI, 114, 115, 116.

5. Ἡ ἀναζήτησις αὐτὴ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Μακεδονίας ἔδωσε ἀφορμὴ στὴν διατύπωση τῶν πλέον ἀντικρουμένων ἀπόψεων. Ὁ W. M. L e a k e, Travels in Northern Greece, III, London 1835, σ. 212 κ.έ., ὑπέθεσε ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει κατὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας στὴν ἐποχὴ τοῦ Περδίκκα Β' (454-414)· ὁ Μ. Γ. Δ ἡ μ ι τ σ α ς, Μακεδονικά. Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας συνταχθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχαίας πηγὰς καὶ τὰ νεώτερα βοηθήματα. Α' Χωρογραφία, Ἀθῆναι 1870, σ. 85, δέχεται τὴν ταύτισιν ἀπὸ τὸν Κ. Ο. M ü l l e r, Über die Makedonen. Eine ethnographische Untersuchung, Berlin 1825, παρὰ Δήμητρα, ἑ.δ., τοῦ Δυσώρου μὲ τὸ Πάικο καὶ ἀμφισβητεῖ τὴν ὀρθότητά τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Ἡρόδοτου γιὰ τὸ Δύσωρον μὲ τὴν Πρασιάδα, ποῦ ὁ ἴδιος ταυτίζει μὲ τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινού· ὁ R. W. M a c a n ἀναφέρει οὖς «ἀναχρονισμό» ὡς πρὸς τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς Μακεδονίας, τὰ ὅποια δὲν ἐπεκτείνει πέρα ἀπὸ τὸν Ἀξιὸ καὶ τὸ Θερμαϊκὸν κόλπον, προϋποθέτει ὅμως σὰν δεδομένη τὴν θέσιν τοῦ Δυσώρου ἔξω ἀπὸ αὐτὰ (Herodotus, The Forth, Fifth, and Sixth Books, with Introduction, Notes, Appendices, Indices, Maps, London-New York 1895, V, 17, λ. «ἄσπερον»), ἐνῶ ὁ Μ. D ö l l, Studien zur Geographie des Alten Makedoniens, Stadthof 1891, σ. 42 κ.έ., στηριζόμενος ἀπὸ τὴν μιὰ μερίαν στὴν μαρτυρία τοῦ Ἡρόδοτου (V, 94) ὅτι ὁ Ἀνθεμόης ἤδη πρὸ τοῦ 510 ἀνῆκε στὸν Ἀμύντα Α' καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου (II, 99) ὅτι οἱ Ἡδωνοὶ, ποῦ τὸν εἶχαν στὴν κατοχὴ τους, ἐκδιώχθηκαν πέρα ἀπὸ τὸ Στρυμόνα, ὑποστηρίζει ὅτι ἤδη στὰ 513 ἡ Μακεδονία

τεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνήτες γιὰ τὴ θέσιν τοῦ Ὀρβήλου — ἀποτέλεσμα τῆς διαφορητικῆς ἐρμηνείας ποὺ δίνει ὁ καθένας στὰ χωρία ὅπου ἀναφέρεται¹ — μὲ ἀποτέλεσμα τόσο ἡ Πρασιάς ὅσο καὶ τὸ Δύσωρον νὰ ἀλλάξουν πολλὲς φορὲς θέσιν μέσα στὸ μακεδονικὸ ὠρὸ ποὺ ἐκτείνεται ἀνάμεσα ἀπὸ Ἄξιό καὶ Στρυμόνα. Οἱ λύσεις ποὺ προτάθηκαν γιὰ τὴ θέσιν τῆς Πρασιάδος εἶναι ὅσες περὶπου καὶ οἱ λίμνες ποὺ βρίσκονται στὴν περιοχὴ αὐτῇ. Συνέβη ἀκόμη ἡ κάθε λίμνη νὰ θεωρηθῇ ἓνα εἶδος γνωστοῦ παράγοντα γιὰ τὴν εὐρεση τοῦ ἀγνώστου, τοῦ Δυσώρου², καὶ ἐπειδὴ κοντὰ σὲ κάθε λίμνη δὲν ὑπάρχει πάντα μόνο ἓνα ὄρος, ἢ καὶ ἀντίστροφα, οἱ συνδυασμοὶ ποὺ δόθηκαν δὲν εἶναι ἰσάριθμοι μὲ τὶς λίμνες ἀλλὰ περισσότεροι. Ὡστόσο γιὰ τὸ Δύσωρον προτιμᾶται σήμερα ἡ ταύτιση μὲ τὰ Κρούσια³ ἢ τὸ Καρα-Δάγ⁴, ἐνῶ γιὰ τὴν Πρασιάδα παρατηρεῖται ἀντίστοιχα μιὰ ταλάντευση ἀνάμεσα στὶς λίμνες Δοϊράνης⁵ καὶ Μπουτκόβου⁶, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπεται ὅμως καὶ ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινού⁷. Ἡ μεγάλῃ δυσκολία ποὺ παρουσιάζει τὸ γεωγραφικὸ πρόβλημα τῶν χωρίων τοῦ Ἡροδότου V, 16, 17 εἶναι ὅτι δίδονται σὲ αὐτὰ τοπογραφικὲς σχέσεις μεταξὺ ἀγνώστων μερῶν, ἔτσι ποὺ κανένα ἀπὸ αὐτὰ νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλῆ ἀφετηρία στὴν ἀναζήτησιν καὶ

ἐφθανε ὡς ἐκεῖ ἔχοντας σὰν πιθανὸ ὄριο πρὸς ἀνατολὰς τὸ ὄρος ποὺ ὑψώνεται ἀνατολικά τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης· ἔτσι ταυτίζει τὸ Δύσωρον μὲ τὸ ὄρος αὐτό, δηλ. τὰ Κρούσια, καὶ τὴν Πρασιάδα μὲ τὴν λίμνην τοῦ Μπουκόβου.

1. Βλ. στοὺς Μ. Δήμιτσα, ἔ.ἀ., σ. 15-19, σχετικὰ μὲ τὴν ἔκτασιν τῶν διαφωνιῶν· ἐπίσης στοὺς Fr. Geyer, R. E. XIV, 671, 22 κ.ἐ. καὶ Makedonien, σ. 4, γιὰ τὸ ἴδιον θέμα ἀναφορικὰ ὄχι μόνο μὲ τὸν Ὀρβήλο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ὄρη Κερκίνη, Δύσωρον, Βερτίσκος.

2. Ὁ Philpson, R. E. V² (1905) 1889, 46 κ.ἐ., γράφει ὅτι ἡ ἀνεύρεση τοῦ Δυσώρου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μὲ ποιά λίμνη ταυτίζεται ἡ Πρασιάς, ὥσταν νὰ μὴ παρέχεται ἀπὸ τὸ κείμενον κανένα ἄλλο στοιχεῖο, ποὺ νὰ μπορῇ νὰ βοηθήσῃ στὴν ἀνεύρεση τοῦ Δυσώρου.

3. S. Casson, ἔ.ἀ., σ. 63· Fr. Geyer, Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, München-Berlin 1930, σ. 5.

4. Τὴν ταύτισιν ἔκανε ὁ Μ. Θ. Χρυσόχοου, ἔ.ἀ., σ. 25 κ.ἐ. Μὲ τὴν ἀποψὴ του συμφωνεῖ καὶ ὁ S. Casson, ἔ.ἀ., σ. 62 κ.ἐ., χωρὶς ὥστόσο νὰ ἀποκλείῃ καὶ τὰ Κρούσια, αὐτόθι, ποὺ ἔχουν προτείνει οἱ Kiepert καὶ Döll· πρβλ. Fr. Geyer, Makedonien, σ. 5.

5. Ἀπὸ ὅσα γνωρίζω, πρῶτος ἔχει κάνει τὴν ταύτισιν ὁ M. Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, I, σ. 93, ποὺ ὅμως ὑποστηρίζει ὅτι στὴν ἴδια λίμνη ἀνήκει καὶ ἡ ὀνομασία «Κερκινίτις». Ὡστόσο ὁ συνδυασμὸς λίμνη Δοϊράνης - Καρα-Δάγ (καὶ Τασιλ-Δάγ) γιὰ τὴν Πρασιάδα καὶ τὸ Δύσωρον ἀνήκει στὸν Μ. Χρυσόχοου, ἔ.ἀ., σ. 26, 27 κ.ἐ.

6. M. Döll, ἔ.ἀ., σ. 43· πρβλ. Fr. Geyer, Makedonien, σ. 5.

7. Ἡ πρότασις ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν W. M. Leake, ἔ.ἀ., σ. 211. Στὸ παρελθὸν εἶχε ὀπαδοὺς (Desdèvises du Dezert (1863), Stein (1877) κ.ο.κ.), ἀλλὰ καὶ σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποστηρίζεται· βλ. Izvori za starata istorija i geografija na Trakije i Makedonije. B.A.N., β' ἐκδ., Σόφια 1949, σ. 305 καὶ 309, ὑποσημ. 34. D. Detschew, Die Thrakischen Sprachreste, Wien 1957, σ. 377.

των άλλων. Διότι ακόμη και ό «Όρβηλος» του κειμένου δέν εΐναι δυνατόν νά βοηθήση στην άνεύρεση του Δυσώρου και τής Πρασιάδος γιά τόν έξης λόγο: Όπό τις γεωγραφικές πηγές συνάγεται ότι ό Όρβηλος άποτελεί μεγάλο όρεινό συγκρότημα, διότι τόν συναντούμε σέ αυτές νά συναριθμείται πάντα μαζί με άλλα μεγάλα όρεινά συγκροτήματα, όπως εΐναι ή Ροδόπη, ό Αΐμος κ.ά., και κατά δύο τρόπους: σάν όριο πού χωρίζει μεγάλες γεωγραφικές ενότητες ή σάν όρεινό συγκρότημα πού άνήκει σέ μεγάλη γεωγραφική ενότητα¹. Όπό τις ιστορικές πηγές διδακτικό γιά τή θέση του Όρβηλου θά μπορούσε νά χαρακτηρισθί τó χωρίο του Άρριανού, Άνάβ. 1,1,5, πού αναφέρεται στην έκστρατεία του Μεγάλου Άλεξάνδρου κατά των Τριβαλλών (Άνοιξη 335), άπό τó όποίο συνάγεται ότι ό Όρβηλος ύψώνεται δυτικά του Νέστου². Παράλληλα όμως ή ιστορική άφήγηση του Άρριανού δέν προσκρούει στην έννοια του έκτεταμένου όρεινού συγκροτήματος πού άπορρέει άπό τις γεωγραφικές πηγές γιά τόν Όρβηλο, διότι σχετίζεται ή παρουσία του δυτικά του Νέστου με τήν πορεία του στρατού του Άλεξάνδρου κατά μήκος του ποταμού αυτού, χωρίς, φυσικά, τó σημείο όπου διέβη τόν ποταμόν ό στρατός, όπου και νά ήταν αυτό, νά υποχρεώνη νά θεωρηθί ότι συμπίπτει με τή βορειότερη άκρη του όρεινού αυτού συγκροτήματος. Άντίθετα στο χωρίο του Όροδότου V, 16 ό Όρβηλος αναφέρεται όχι με τις γενικότητες πού μπορεί νά συναντήση κανείς σέ περιγραφή ενός «θεωρητικού γεωγράφου»³ πού μοιάζει νά έπισκοπή μεγάλες επιφάνειες τής γής άπό μεγάλο ύψος, άλλα με τή λεπτομερειακή σαφήνεια του όδοιπόρου ιστορικού, πού μεταδίδει συγκεκριμένες ειδήσεις γιά συγκεκριμένους τόπους. Έφόσον όμως άπό τις άλλες πηγές ξέρουμε ότι τó όρώνυμο Όρβηλος συνδέεται με μεγάλο όρεινό συγκρότημα, πρέπει νά συναγάγουμε ότι ό Όροδότος δέν αναφέρεται σέ όλόκληρο τó σώμα του συγκροτήματος αυτού, άλλα άσφαλώς μόνο σέ ένα τμήμα του ή σέ κάποια άπό τις προεκτάσεις του πού θά ήταν τó γνωστό μέρος, άπό όπου οί ένοικοι των λιμναίων εγκαταστάσεων τής Πρασιάδος προμηθεύονταν τήν κατάλληλη γιά τούς «σταυρούς» ξυλεία. Άλλά με τήν προϋπόθεση αυτή δέν εΐναι δυνατόν νά

1. Πτολ. III, 9 και 11· πρβλ. Στραβ. VII, άπόσπ. 10· Plin. H.N. IV, 35· πρβλ. Pomp. Mel. II, 17.

2. Ό άποψη τής F. P a p a z o g l u, Les cités macédoniennes, Σκόπια 1957, σ. 354 κ.έ. (περίληψη στη γαλλική), ότι ή πόλη Φίλιπποι του Άρριανού, αυτόθι, βρίσκεται δυτικά του Στρυμόνος και πρέπει νά ταυτισθί με τήν Φιλιπούπολιν τής Παρορβηλίας του Στράβωνος (άπόσπ. 36), δέν εΐναι δυνατόν νά γίνη άποδεκτή.

3. Έτσι χαρακτηρίζει ό S. C a s s o n, Macedonia, Thrace, and Illyria. Their Relations to Greece from the Earliest Times down to the Time of Philip son of Amyntas, Oxford 1926, σ. 42, τόν Στράβωνα γιά τόν τρόπο με τόν όποίο παρατάσσει τά όρη: Βερτίσκος, Σκάρδος, Όρβηλος, Ροδόπη και Αΐμος στο γνωστό χωρίο VII, άπόσπ. 10.

ἔχουμε ἀπὸ τὸν Ὀρβηλο ἀσφαλῆ ἀφετηρία. Ὁ W. M. Leake πού ξεκίνησε ἀπὸ αὐτὸν γιὰ νὰ εὕρῃ τὴν Πρασιάδα, τὴν ταύτισε μὲ τὴ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ, ἀκριβῶς γιατί πίστεψε ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει Ὀρβηλον τὸ ὄρος Μποζ-Δάγ, ἐφόσον ὁ Ἀρριανὸς «δείχνει καθαρά ὅτι Ὀρβηλος εἶναι τὸ μεγάλο ὄρος πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στρυμονικὴ κοιλάδα καὶ λίμνη καὶ ἐκτείνεται πρὸς τὶς πηγές τοῦ Στρυμόνα...»¹. Ξεκίνησε δηλ. ἀπὸ ἀφετηρία πού περικλείει πολλὴν ἀβεβαιότητα, διότι μόνη ἡ γειτονία τοῦ Μποζ-Δάγ μὲ τὴ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ ἀπόδειξις ὅτι τὸ Μποζ-Δάγ εἶναι ἡ ζητούμενη προέκτασις τοῦ Ὀρβήλου καὶ ἐπομένως ὅτι καὶ ἡ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ εἶναι ἡ Πρασιάς. Κάτω ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν αὕτη ἀπομένει μόνον ἓνας δρόμος πού θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ στὴν Πρασιάδα, ὁ δρόμος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν πρέσβων — πού ὅμως δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ! — δηλ. ὁ δρόμος πού ἀρχίζει ἀπὸ τὶς Αἰγές, ὅπου οἱ πρέσβεις συναντήθηκαν μὲ τὸ βασιλεῖα Ἀμύντα Α', καί, ἄσχετα μὲ τὴ θέσιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἐποχὴν αὕτη, ἔφερεν διὰ μέσου τοῦ Δυσώρου στὴν Πρασιάδα.

Σχετικὰ μὲ τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς Μακεδονίας, σήμερα εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι ἡ Κρηστανία, στὴν ὁποία τοποθετοῦνται καὶ τὸ Δύσωρον καὶ ἡ Πρασιάς, καταλήφθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Α'². Ὡστόσο, ἐμεῖς θὰ προχωρήσουμε ἀμέσως στὴ διατύπωση μερικῶν παρατηρήσεων στὸ κείμενον τοῦ Ἡροδότου, πού νομίζουμε ὅτι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά θὰ βοηθήσουν στὴν ἀνέυρεση τῶν τόπων πού ἀναφέρονται σὲ αὐτό, τοῦ Δυσώρου καὶ τῆς Πρασιάδος καὶ ἐπομένως καὶ τῆς «συντόμου ἐς τὴν Μακεδονίην ἐκ Πρασιάδος», καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ ἀνέυρεσις τοῦ Δυσώρου εἶναι ἐκείνη πού θὰ ὀδηγήσῃ σὲ συναφῇ μὲ αὐτὸ σύνορον τῆς Μακεδονίας τοῦ 513 καὶ ὅχι ἡ ἀνατολικὴ ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Μακεδονίας τοῦ 513, ὅπως τοποθετεῖται σήμερα, στὸ Δύσωρον.

Ὁ Ἡρόδοτος στὴν τοπογραφικὴ του περιγραφὴ, V, 17, παρεμβάλλει τὸ χρονικὸ προσδιορισμὸ «ὕστερον τούτων» γιὰ νὰ ἀναφερθῇ σὲ ἱστορικὸ γεγονὸς, πού συνέβη στὰ χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' (498-454). Ἐπομένως, κάθε ἄλλη ἱστορικὴ εἰδησις πού ἐνδέχεται νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ τὴν περιγραφὴ αὕτη ἀναφέρεται στὰ χρόνια τοῦ Ἀμύντα Α'.

1. W. M. Leake, ἑ.ἀ., III, σ. 211. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ Μποζ-Δάγ σημειῶνω ἐδῶ ὅτι ἔχει ταυτισθῇ καὶ μὲ τὸ Δύσωρον. Τὴν ταύτισιν ἔκανε ὁ ἱατρός Μερτζίδης, Αἰ ᾠδραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναι τοποθετήσεις αὐτῶν. Ἐρευναι καὶ μελέται τοπογραφικαὶ ὑπὸ ἀρχαιολ.-ἱστορικὴν ἔποσιν, Ἀθῆναι 1885, σ. 106, ὁ ὁποῖος δέχεται ὡς Πρασιάδα τὴν λίμνην τοῦ Πραβίου. Πρόκειται γιὰ τὴν μοναδικὴν μεταφορὰ τῆς Πρασιάδος ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος.

2. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελαίου. I. Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 20 κ.έ., ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Παρατηρούμε ότι στην περιγραφή του Ἡροδότου δύο «μέταλλα» αποτελούν χαρακτηριστικούς σταθμούς τῆς διαδρομῆς ἀπὸ τὴν Πρασιάδα στὴ Μακεδονία. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα βρίσκεται κοντὰ στὴ λίμνη, ἐφόσον «ἔχεται», ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ὄρος Δύσωρον, τὸ «μέταλλον Δύσωρον καλεόμενον οὖρος», δηλ. τὸ μεταλλοφόρον ὄρος ποὺ λέγεται Δύσωρον. Ὡστόσο ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἓνα μεταλλεῖο ὑπάρχει στὴν περιγραφή τοῦ Ἡροδότου¹. Ἡ ἄποψη αὐτὴ μὲ κάθε πιθανότητα προέρχεται ἀπὸ παρανόηση ποὺ ὀφείλεται σὲ κακὴ ἐκτίμηση τῆς πρόθεσης «μετά», ποὺ ἔχει ἐπιρρηματικὴ ὑπόσταση μέσα στὴν πρόταση, ἐφόσον συνδέεται μὲ τὸ προηγούμενο ἐπίρρημα «πρῶτα» μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀντιθετικοῦ συνδέσμου «δὲ» καὶ δὲ συνθέτει ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ μαζὶ μὲ τὸ ἐπόμενο ἔναρθρο οὐσιαστικὸ «τὸ μέταλλον». Ἐπομένως τὸ κείμενο τοῦ Ἡροδότου ἀναφέρεται σὲ δύο μεταλλεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Πρασιάδα καὶ στὸ Δύσωρον, ἐνῶ τὸ ἄλλο ταυτίζεται μὲ τὸ Δύσωρον ὄρος.

Ἡ προσωπικὴ δοτικὴ «ὑπερβάντι», ποὺ ἀπαντᾷται σὲ γεωγραφικὲς περιγραφές, εἶναι ὄρος δηλωτικὸς τῆς ἄμεσης γειτονίας ἐνὸς ὄρους μὲ κάποιο τόπο, πόλη κλπ.². Ἐπομένως στὴν προκειμένη περίπτωση πρέπει νὰ σημαίνει ὅτι τὸ Δύσωρον βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ Μακεδονία. Ἡ φράση ὅμως τοῦ Ἡροδότου «τὸ μέταλλον Δύσωρον καλεόμενον οὖρος» εἶναι φανερό ὅτι ἀναφέρεται σὲ γνωστὸ ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖο καὶ ἀρῆναι ἔτσι ἀνοιχτὴ τὴ θύρα στὴν ὑπόθεση ὅτι βρισκόταν ἴσως στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀμύντα Α'. Αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενο περιοχὲς τοῦ ὄρους Δύσωρον νὰ περιλαμβάνονταν στὴ Μακεδονία τοῦ 513 π.Χ. Ἀν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε ἡ δοτικὴ «ὑπερβάντι» δὲν τοποθετεῖ τὰ κράσπεδα τοῦ

1. Βλ. π.χ. Ph. E. Legend, ἑ.ἀ., σ. 26. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει καὶ ὁ J. N. Svoronos, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ «τὰ περίφημα μεταλλεῖα» — δηλ. ἓνα μεταλλεῖο — ἀνάμεσα στὴν Πρασιάδα, τὴν ὁποία ταυτίζει μὲ τὴν λίμνη τῆς Δοϊράνης, καὶ στὸ Δύσωρον· βλ. L' Hellenisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l'or du Pangée. «Journal international d'archéologie numismatique», 19 (1919), σ. 20. Ἡ ἄποψη αὐτὴ θεωρήθηκε τελεσιδικὴ καὶ καθιερώθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν μεταλλευτικὸ πλοῦτο τῆς Μακεδονίας, βλ. π.χ. Α. Γεωργιάδου, Χρυσεῖα, Ἀργυρεῖα κλπ. Μεταλλεῖα ἐν Μακεδονίᾳ, Ἡπεῖρ καὶ τοῖς νήσοις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκμεταλλευθέντα. «Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημ.», 1915, 92 κ.ε.: «Πρασιάς (ἡ νῦν Δοϊράνη) λίμνη δι' ἧς διέρχονται καὶ τὰ Ἑλληνιστερβικά ὄρια. Δύσωρον τὸ νῦν Καραδάγ, Β. τοῦ ἱστορικοῦ Κιλκίς καὶ πρὸς Δ. τῆς Πρασιάδος. Τὸ μέταλλον ἔκειτο μεταξύ τῆς λίμνης καὶ τοῦ Δυσώρου. Πιθανὸν τὸ νῦν ἐκμεταλλευόμενον».

2. Π.χ. στὸν Ἑκαταῖο: «Καθισσόν πόλιν ὑπερβάντι τὸν Θραίκιον Αἰμον»· F. Jacoby, Die Fragmente der Griechischen Historiker, Ier Teil., Berlin 1923, σ. 28, ἀρ. 169· στὸν Θουκυδίδη: «τοὺς ὑπερβάντι Αἰμον Γέτας» II, 96· στὸν Ἀριστοτέλη: «ὑπερβάντι γὰρ ἤδη τοῦτο (τὸ ὄρος Παρνασσὸς τὸ ἐν Ἀσίᾳ) φαίνεται ἡ ἔξω θάλασσαν» Μετεωρ. Α, 350, ὅπου πρόκειται γιὰ ὀπτικὴ ἐπικοινωνία κ.ο.κ.

Δυσώρου σὲ ἐπαφῇ μὲ τὴν παραμεθόρια ζώνη τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ ἐνδό-
τερες περιοχὲς τοῦ, πλησιέστερες ἴσως πρὸς τὰ σημεῖα τῆς ὑπέρβασής του,
δηλ. τὴν κορυφογραμμὴ¹. Γενικώτερα, ὁ ἀλματικός χαρακτήρας ποὺ διέ-
πει τὴν ἀφήγηση τοῦ Ἡροδότου: «Δύσωρον ὑπερβάντι εἶναι ἐν Μακεδονίῃ»,
μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι δὲν εἶναι ὁπωσδήποτε ἀναγκαῖον νὰ ἐκτο-
πίσουμε ὁλόκληρον τὸ Δύσωρον ὁρος πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας.

Λαμβάνοντας σὰν ἀφετηρίαν στὴν ἀναζήτηση τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ Δύσω-
ρον τὸ τέρμα τῆς πορείας τῶν πρέσβων, δηλ. τὶς Αἰγές, προσκρούομε στὴν
ἀνάμιξη ἑνὸς ἀκόμη ἀγνώστου στὸ πρόβλημα: τῆς θέσης τῶν Αἰγῶν², ἐφό-
σον δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὸ ποῦ ἀκριβῶς βρισκόταν ἡ πρώτη «ἔδρα τῆς μα-
κεδονικῆς βασιλείας» καὶ ἀργότερα τόπος «τῶν βασιλικῶν τάφων»³. Ἡ ταύ-
τισή της μὲ τὴν Ἑδεσσα, τὴν «τετειχισμένην» καὶ τὴν «ἄκραν»⁴, πρέπει νὰ
ἀποκλεισθῇ⁵. Ἐπειδὴ ὅμως εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν ἀναζητήσουμε μέσα
ἢ κοντὰ στὸ τρίγωνο ποὺ σχηματίζουν οἱ πόλεις τῆς Βοττιαίας Ἑδεσσα, Βέ-
ροια καὶ Κύρρος, γιὰ τὶς ὁποῖες εἶναι γνωστὸ ποῦ ἀκριβῶς βρίσκονταν⁶, μπο-
ροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸ τρίγωνο αὐτὸ σὰν κατὰ προσέγγιση ἀφετηρίαν στὴν
ἀναζήτησή τοῦ πρώτου στόχου ποὺ εἶναι τὸ «μέταλλον Δύσωρον οὖρος».

Κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἀφήγηση τοῦ
Ἡροδότου, τὸ τμήμα τῆς Βοττιαίας ποὺ ἀπλώνεται ἀνάμεσα ἀπὸ Βέροια
καὶ Κύρρο δὲν ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὴ θάλασσα, διότι ὁ κόλπος τῆς Θέρμης
εἰσχωροῦσε ἕως ἐκεῖ⁷. Στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ κόλπου αὐτοῦ καὶ ἀνάμεσα
στοὺς ποταμοὺς Ἀξιό, ἀνατολικά, καὶ Ροιδία⁸, δυτικά, ὑψώνεται τὸ ὄρος

1. Βλ. ὅτι τουλάχιστο στὸν Ἀριστοτέλη, ἑ.ἀ., «ὑπερβάντι τοῦτο... φαίνεται ἡ ἔξω
θάλασσα» εἶναι φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ὑπέρβαση κορυφογραμμῆς.

2. Πτολ. III, 12, 36· πρβλ. Plin. IV, 33: «oppida (Emathiae) Aegae...».

3. Διοδ. XXII, 12: «Ὅτι τὰ Αἰγέας διαρπάσας ὁ Πύρρος, ἥτις ἦν ἐστία τῆς Μακεδο-
νικῆς βασιλείας, τοὺς Γαλάτας ἐκεῖσε κατέλιπεν οἱ δὲ πυθόμενοι τινῶν ὅτι κατὰ τοὺς βασι-
λικούς τάφους...» Διοδ. XIX, 52: «(Κύσανδρος) Κύνναν... ἔθαψεν ἐν Αἰγαιᾷς, καθάπερ
ἔθος ἦν τοῖς βασιλεῦσιν» πρβλ. «Αἰγαῖν βῶλον ἐφεσσύμενος», Philippius Aegis Mace-
doniae sepultus, Addaei Epigr. 9· Πανσ. I, 6, 3: «τὸν Ἀλέξανδρον νεκρὸν ἐς Αἰγὰς κομί-
ζειν» Plin. N.H. IV, 33: «Aegae, in quo sepeliri mos reges...».

4. Σ. Πελεκίδης, Ἀνασκαφὴ Ἑδέεσης. «Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον», 8 (1923),
Ἀθῆναι 1925, σ. 265.

5. Δ. Κανατσούλης, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου,
Θεσσαλονίκη 1964, σ. 145.

6. Γιὰ τὴν Κύρρο βεβαιώθηκε τελευταῖα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Γ. Μπακαλάκη ὅτι βρι-
σκόταν πραγματικά στὴν θέση Παλαιόκαστρο τῶν Γιαντισῶν (Συμπόσιον IMXA «Ἀρχαία
Μακεδονία», Θεσσαλονίκη, 26-29 Αὐγούστου 1968, ἀνακοίνωση «Τὸ Λατομεῖο τῆς Κύρ-
ρου»).

7. A. Struck, Makedonische Fahrten. II. Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo
1908, σ. 96.

8. O Struck, ἑ.ἀ., σ. 75 καὶ ὑποσημ. 5 αὐτόθι, παρατηρεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ γεωγραφικά

πού σήμερα ονομάζεται Πάικο. Ήδη ο Müller έχει υποστηρίξει ότι τὸ ὄρος αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ Δύσωρον, προβάλλοντας ὡς τεκμήριο τὸ γεγονός ὅτι εἶναι τὸ μόνο πού ἐφάπτεται μὲ τὴ «Μακεδονίδα»¹. Ἡ ἄποψη ὅμως αὐτὴ ἀπορρίφθηκε καὶ ἀναζητήθηκαν ἐπίμονα τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς «Μακεδονίας» τοῦ κειμένου V, 17, γιὰ νὰ εὑρεθῇ ἐν συνεχείᾳ κοντὰ σὲ αὐτὰ καὶ τὸ Δύσωρον.

Γιὰ νὰ ταυτίσουμε τὸ Πάικο μὲ τὸ Δύσωρον, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε ἂν συγκεντρώνῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα πού παρέχονται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο γι' αὐτό: 1) τῆς βατότητας, 2) τῆς μεταλλοφορίας, 3) τῆς παρουσίας μιᾶς λίμνης στὴν προέκταση τοῦ ἄξονα ἢ τῶν ἁξόνων διάβασής του, πού θὰ εἶχαν σάν κατὰ προσέγγιση ἀφετηρία τὴν μεταξὺ Ἑδέσσης καὶ Κύρρου πλευρὰ τοῦ τριγώνου τῆς Βοττιαίας².

*Ἀν ἐξαίρουμε τὸ κυρίως Πάικο, δηλ. τὸ νοτιοδυτικὸ τμήμα του, πού μὲ τὸν συμπαγῆ ὄγκο του κορυφῶνται στὸ Μετερίζι (ὕψ. 1598 μ.), τὰ ἄλλα δύο τμήματά του, τὸ Γκαντάτς, δηλ. τὸ νοτιοανατολικὸ τμήμα, καὶ τὸ βόρειο Πάικο³ εἶναι βατὰ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Τὸ Γκαντάτς περιλαμβάνει τὶς κορυφές Γκαντάτς (1607 μ.), Μποσκὸπ ἢ Μπισκόπ (= Ἐπισκοπή), πού εἶναι ἡ ψηλότερη σὲ ὅλο τὸ Πάικο (1650 μ.), καὶ Πόγλετ (1430 μ.)⁴, ἀλλὰ ὑπάρχουν ὁμαλές διαβάσεις ἀπὸ τὰ ἀνατολικά καὶ νοτιοανατολικά κρᾶσπεδά του, πού φέρνουν πρὸς τὰ βόρεια καὶ βορειοδυτικὰ διαμερίσματα τοῦ Πάικου. Τὸ βόρειο Πάικο εἶναι τὸ χαμηλότερο τμήμα τοῦ Πάικου (400-800 μ.) καὶ τὸ πιὸ εὐκολοδιάβατο. Ἡ ψηλότερη κορυφή του εἶναι τὸ ὕψωμα 1096⁵ πού βρίσκεται στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας πλευρᾶς του.

στοιχεῖα πού παραδίδονται γιὰ τὴν Ἀλμωπία μόνο τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ροῖδια εἶναι πού μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ υποστηριχθῇ ὅτι ἀνήκει στὸν ποταμὸ Μογλενίτσα, πράγμα πού δὲν μπορεῖ νὰ συμβῇ καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων· βλ. Δ. Κανατσούλη, ἑ.ἀ., σ. 3, σχετικὰ μὲ τὶς πόλεις Ἀλμωπία, Ὅρμα, Εὐρωπός, Ἀψαλός.

1. Ὁ Μ. Δήμιτσας πού ἀκολουθεῖ τὸν Κ. Ο. Müller, πρβλ. σ. 2 ὑποσημ. 5, τινίζει ὅτι «οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει, εἰ μὴ ὁ βορειοανατολικὸς κλάδος τοῦ Βερμίου ὄρους ὁ παραλλήλως τοῦ Ἀξιοῦ καθήκων μέχρι τῆς πόλεως Κύρρου (Παλαιόκαστρον)», «ἐκτὸς τῆς ἀρχικῆς Μακεδονίας ἢ Μακεδονίτιδος τῆς μεταξὺ Λουδίου καὶ Ἀλιάκμονος κειμένης», ἑ.ἀ., σ. 85 καὶ ὑποσημ. 2.

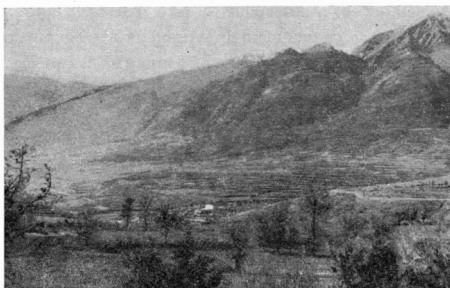
2. Ὁ Μ. Δήμιτσας, πού ταυτίζει τὸ Πάικο μὲ τὸ Δύσωρον, δὲν δέχεται ὅτι μπορεῖ τὸ ὄρος αὐτὸ νὰ ἔχῃ ὅποιαδήποτε σχέση μὲ τὴν Πρασιάδα πού κατὰ τὴ γνώμη του εἶναι ἡ Κερκινίτις (= Ἀχινὸς), στὸ Στρυμόνα, ἑ.ἀ., σ. 85.

3. Ἡ διαίρεση τοῦ Πάικου σὲ τρία τμήματα ὀφείλεται στὸν J. Cvijić, *Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Altserbien. Nebst Beobachtungen in Thrazien, Thessalien, Epirus und Nordalbanien*. Petermanns Mitteilungen. Ergänzt. heft Nr. 162, Gotha 1908, σ. 294.

4. Πρβλ. Α. Struck, ἑ.ἀ., σ. 82 κ.ε.

5. Ὁ J. Ancel, *La Macédoine. Son évolution contemporaine*, Paris 1930, ὀνομάζει τὸ ὕψωμα αὐτὸ *Scra di Leguen*· βλ. σ. 191 καὶ πρβλ. χάρτη του. Καὶ ἡ σημερινὴ ἐπίσημη ὀνο-

Τὰ βόρεια κράσπεδα τοῦ ὑψώματος 1096 προσεγγίζουν, στὴν ἀνατολική ἀπόληξιν τοῦ βραχίονα τῆς Τζένας, τὴν ἀνατολική πτέρυγα τοῦ Βόρα, ποὺ διαγράφουν οἱ κορυφές Μάλα-Ρούπα (2003 μ.), Ντρένα (2071 μ.), Πόρτα (2172 μ.) καὶ Ντβε-Οὔσι (1757 μ.)¹. Ἡ πτέρυγα αὕτῃ ἐκτείνεται ὥς τὸ Ντε-μίρ-Καπού (Μαριάνσκα Πλάνηνα) καὶ κάμπτεται πρὸς νότον σὲ χαμηλὰ ὑψόμετρα (400-800 μ.), ὥσπου συναντᾷ τὶς βορειότερες περιοχές τοῦ Πάικου ποὺ ἔχουν τὰ ἴδια χαμηλὰ ὑψόμετρα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σχηματίζεται ἓνα ἐνιαῖο ὄρεινὸ συγκρότημα ποὺ ὑψώνεται παράλληλα πρὸς τὴ δυτικὴ ὄχθη

Εἰκ. 1. Ἡ διάβαση μεταξὺ Πάικου καὶ Τζένας.

τοῦ Ἀζιοῦ, ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς Χούντοβας ἕως τὴ Γευγελή² καὶ νοτιώτερα περὶ-
που ἕως τὴν παραλιακὴ ζώνη ποὺ περιέβαλλε κατὰ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποία
ἀνήκει τὸ ἐξεταζόμενο θέμα ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τῆς τῇ βαθειᾷ προέκτασης

μασία του εἶναι Σκρά. Ὡστόσο οἱ Βλάχοι τοῦ Πάικου ὀνομάζουν Σκόρκα ντὶ Λέγκαν (Πετρόβουνο τῆς Κούνιας), ἓνα χαμηλότερο ὕψωμα ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὶς νότιες προσβάσεις τοῦ ὑψώματος 1096, ἐνῶ τὸ ὕψωμα 1096 ὀνομάζουν Τοῦμπα-Νάλτα (Ψηλὸ Βουνό), ὅσοι κατοικοῦν δυτικὰ τοῦ ὑψώματος, καὶ Σκαρλίτς (Ξυλογαῖδαρα), ὅσοι κατοικοῦν ἀνατολικά. Μιὰ τρίτη ὀνομασία τοῦ ἰδίου ὑψώματος εἶναι ἀσφαλῶς αὕτῃ ποὺ ἀναφέρει ὁ K. Osswald, *Das Östliche Moglenagebirge und das Diabasgebiet von Gjewgjei*. «Die Kriegsschauplätze 1914-1918», 13, σ. 2, Jarebicna, γιὰ ὕψωμα μὲ τὸ ἴδιο ὑψόμετρο, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει ἄλλο ὅμοιο στὴν περιοχὴ. Ἡ ὀνομασία αὕτῃ θὰ ὀφείλεται πιθανῶς στοὺς βλάχους τῆς Χούμας καὶ τῶν ἄλλων βορειοτέρων βλαχικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἀπὸ τὴ θέση αὕτῃ εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν συνάδελφο Ε. Κακουλίδη ποὺ εἶχε τὴν εὐγενῆ καλοσύνη νὰ μοῦ στείλῃ ἀπὸ τὸ Μόναχο σὲ μικροφίλμ μελέτες δημοσιευμένες στὸ 13 τεῦχος τῆς σειρᾶς «Die Kriegsschauplätze 1914-1918».

1. K. Osswald, ἔ.ἀ.

2. Τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ὁροσειρᾶς ὁ K. Osswald, ἔ.ἀ., χαρακτηρίζει ὡς Mittelgebirge.

του κόλπου της Θέρμης, «τὸ παρὰ θάλασσαν στεινὸν χωρίον» μετὰ τίς πόλεις Ἰχναί καὶ Πέλλα¹.

Στὸ σημεῖο τῆς μεγαλύτερης προσέγγισης τοῦ βόρειου Πάικου μετὰ τὸ βραχίονα τῆς Τζένας καὶ συγκεκριμένα ἀνάμεσα στὸ ὕψωμα 1096 καὶ στὸ Γκρόπ, ἀνατολικὴ ἀπόληξη τῆς Τζένας, ἀνοίγεται ἡ Πατίτσκα, δηλ. πέ-
ρασμα, ἀπ' ὅπου ἀναχωροῦν ὀρεινὲς διαβάσεις πρὸς Γευγελή, πρὸς Κόιν-
σκο, πρὸς Σέρμενιν καὶ μέχρι καὶ πρὸς τὴν πέρα ἀπὸ τὸ Μιλέτκοβο περιοχὴ.
Ἀπὸ τίς διαβάσεις αὐτὲς ἐκείνη πού ὁδηγεῖ στὴ Γευγελή εἶναι ἡ συντομώ-
τερη πού μπορεῖ νὰ συνδέσῃ τὴν Ἀμφαξίτιδα, φυσικὰ στὸ ὕψος τῆς Γευγε-
λῆς, μετὰ τὴν Ἀλμωπία². ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς καὶ
περιλαμβάνει ἀρχικὰ συνεχὴ ἀνάβαση μετὰ ἐναρξὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Μουίν,
δυτικὴ ἀπόληξη τῆς κοιλάδας τῆς Γευγελῆς πού ἀπλώνεται ὡς τὴ Νεγκόρ-
τσα, πρὸς βορρᾶν, τοὺς Εὐζώνους (Ματσίκοβο), πρὸς νότον, καὶ τὴν Μπο-
γδάντσα, πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ ὑψόμετρο γύρω στὰ 50 μ.³. Ἡ ἀνάβαση τερμα-
τίζεται στὸ ὁροπέδιο τῆς Χούμας (860 μ.)⁴. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀρχίζει κατὰβαση πού
κλιμακώνεται σὲ δυὸ βαθμίδες: μιὰ στενὴ κοιλάδα, πού ἀνοίγεται ἀνάμεσα
ἀπὸ Πάικο καὶ Τζένα (600 μ.)⁵, καὶ τὸν κάμπο τῆς Ἀλμωπίας. Γιὰ νὰ φθάσῃ
κανεὶς στὴν πρώτη βαθμίδα πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Πατίτσκα. Στὴ θέσι
τοῦ χωριοῦ Νώτια, στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς κοιλάδας, ἔχουν ἐπισημανθῇ ἀρχαῖα
κτηριακὰ λείψανα⁶. Ἡ θέσις αὕτη ἀποτελεῖ ὑποχρεωτικὴ διὰβαση, γιατί
βρίσκεται ἀκριβῶς στὴν εἰσοδο μιᾶς στενωποῦ πού ἀνοίγεται ἀνάμεσα στὸ
Βόρα καὶ στὶς βορειοδυτικὰς προσβάσεις τοῦ Πάικου καὶ ὁδηγεῖ στὴν Ἀλ-
μωπία. Ἡ στενωπὸς αὕτη πού περιλαμβάνει ἀρχικὰ ἀνάβαση (ὕψ. 870 μ.)
καὶ ἔπειτα κατὰβαση⁷ ἔχει ἓνα ἰδιαιτέρου χαρακτηριστικόν: Ἐνῶ τὸ ἔδαφος
εἶναι λειὸ καὶ γεῶδες, ὑπάρχουν τεράστιοι βράχοι ἀπρόσμενα διασκορπι-
σμένοι πάνω σὲ αὐτό, σὰ νὰ πετάχθησαν ἐκεῖ σὲ ὥρα σκληρῆς ἀναμέτρη-
σης ἀνάμεσα σὲ φοβεροὺς ἀντιπάλους, παραταγμένους στὶς βουνοπλαγιὰς
πού τὸ περικλείουν, τοῦ Βόρα καὶ τοῦ Πάικου. Ὁ ὁδοιπόρος πού φθάνει
στὸ πέραςμα αὐτὸ ἔχει ξαφνικὰ μπροστά του τὴν εἰκόνα ἐνὸς ἀληθινοῦ πε-

1. Ἡρόδ. VII, 123.

2. Βλ. σχεδιάγραμμα τῆς σ. 20.

3. Βλ. O. H. Erdmannsdörffer-K. Leuchs, Das Gebiet zwischen Vardar, Strumica und Dojransee. «Die Kriegsschauplätze 1914-1918», 13, σ. 35 κ.ε.

4. Βλ. J. Cvijić, ἔ.α., σ. 225.

5. Τὰ λεγόμενα Βλαχομουγλενά, βλ. G. Weigand, Vlach-Meglen, Eine ethnographisch-philologische Untersuchung, Leipzig 1892, σ. XIV· πρβλ. J. Cvijić, ἔ.α., σ. 235, καὶ βλ. εἰκ. 1.

6. Desdèvises du Dezert, Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1862, σ. 327.

7. A. Struck, ἔ.α., σ. 76.

δίου γιγαντομαχίας, ποὺ μοιάζει νὰ τοῦ προαναγγέλλῃ τὴν εἰσοδὸ τοῦ σὲ χώρα ἀνθρώπων-γιγάντων. Καὶ τοῦ δίνεται τόσο ἔντονα ἢ ἐντύπωση αὐτῇ, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ σκεφθῇ ὅτι ἡ παράδοση ποὺ ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἄλμω-
 πες εἶχαν γενάρχη γίγαντα¹ πρέπει νὰ γεννήθηκε ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν παρουσία
 τοῦ πεδίου αὐτοῦ ποὺ μοιάζει νὰ κρατῇ ἀμετακίνητα μὲ τὸν ὄγκο καὶ τὸ βά-
 ρος τους τὰ τεκμήρια μιᾶς τρομακτικῆς σύγκρουσης γιγάντων μὲ τοὺς
 θεοὺς².

Στὴ συνέχειά τοῦ ὁ δρόμος εἶναι φυσικὸ νὰ περνοῦσε ἀπὸ πόλεις καὶ
 γενικώτερα ἀπὸ κατοικημένους τόπους. Ὁ Ν. Χ. Παππαδάκις ποὺ περι-
 ηγήθηκε τὴν «Ἄνω Μακεδονίαν» μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν ἐπισήμανση
 ἀρχαιολογικῶν τόπων, παρατηρεῖ ὅτι σὲ ὅκτῳ περιφερικὰ σημεῖα
 τῆς Ἀλμωπίας συνάντησε τοὺς κυριώτερους συνοικισμοὺς, χριστιανικοὺς
 καὶ ἀρχαιότερους, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι θὰ ὑπῆρχαν ἐγκαταστάσεις καὶ
 στὸ μέσο τῆς πεδιάδος³. Ὡστόσο ἡ ἐπισήμανση ἀρχαιολογικῶν τόπων
 στὴν περιφέρεια καὶ ὄχι στὸ κέντρο τῆς Ἀλμωπίας φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι
 γεγονὸς τυχαῖο. Σὲ αὐτὴ τουλάχιστο τὴ σκέψη μᾶς ὁδηγεῖ μία παράδοση
 τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Πρόμαχοι (Μπάχοβο), ποὺ βρίσκεται στὴ βορειο-
 δυτικῇ ἄκρῃ τῆς Ἀλμωπίας. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ, «κάποτε ὁ κάμπος τῆς Ἀλ-
 μωπίας ἦταν μιὰ μεγάλῃ λίμνη. Στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ ποὺ ὑψώνεται κατα-
 κόρυφα πάνω ἀπὸ τοὺς Προμάχους ὑπῆρχαν στρωμένοι πάνω σὲ τερά-
 στιους βράχους μεγάλοι σιδερένιοι κρίκοι, ἀπ' ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔδεναν
 τὶς βάρκες τους. Κάποτε ὅμως τὰ νερὰ βρῆκαν διέξοδο πρὸς τὴν θάλασσα καὶ
 ἔτσι ἡ λίμνη ξεράθηκε». Οἱ ἐποχὲς διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, ἀλλὰ οἱ
 κατοικημένοι τόποι συνήθως δὲν ἐγκαταλείπονται καὶ μόνο κάπου-κάπου
 μετατοπίζονται σὲ κοντινὴ ἀπόσταση. Ἔτσι κοντὰ σὲ κάθε τοποθεσία
 «Κάστρο» ἢ «Παλιόκαστρο» ὑπάρχει συνήθως κάποιο χωριό. Γι' αὐτὸ
 καὶ ἡ περιφερικὴ διάταξη τῶν πόλεων τῆς Ἀλμωπίας ποὺ διαπίστωσε ὁ
 Παππαδάκις, φαίνεται ὅτι εἶναι κληρονομημένη ἀπὸ τὸ μακρινὸ παρελθόν.
 Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἰδρύθηκαν καὶ νέοι οἰκισμοὶ στὸ μέσο τοῦ
 εὐφοροῦ κάμπου, ἀλλὰ αὐτοὶ θὰ πρέπει νὰ εἶναι πολὺ νεώτεροι. Οἱ παλαιοί,
 τῶν Μακεδόνων, θὰ πρέπει νὰ βρίσκονται ἐκεῖ ποὺ ἦσαν οἱ πιὸ παλαιοί,
 τῶν Ἀλμώπων. Ἡ περιφερικὴ διάταξη τῶν ἀρχαιολογικῶν τόπων ἔρχεται
 νὰ ἐπαληθεύσῃ τὴν παράδοση τῶν Προμάχων, ποὺ εἰσχωρεῖ στὸ πιὸ μεγάλο
 βάθος τῆς ἱστορίας τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς μακεδονικῆς γῆς καὶ ἀποκαλύ-

1. Στεφ. Βυζ., λ. Ἀλμωψ. Βλ. T ü m p e l, R. E. I (1894), 1590, I κ.έ.

2. Ὁ Χ. Γ. Ἀνδρεάδης, Ἀλμωπες καὶ Ἀλμωπία. Ἀνάπτυξιν ἀπὸ τὸ περιοδικὸ
 «Πλάτων», 16 (1964), 31/32, σ. 317, δίνει στὸ μῦθο περὶ Ἀλμωπος-γίγαντος τὴν ἐτυμολογικὴ
 ἐρμηνεία: Ἀλμωψ (= ἄλμα + ὦψ) «ἀνεπτυγμένος κατὰ τὸ πρόσωπον, κατὰ τὴν ὄψιν».

3. Ν. Χ. Παππαδάκι, Ἐκ τῆς Ἄνω Μακεδονίας. «Ἀθηνᾶ» 25⁴, (1914), σ. 460.

πτει ὅτι κατάλοιπα ἀρχαίων μακεδονικῶν ἐγκαταστάσεων θὰ πρέπη νὰ ὑπάρχουν στὶς βατὲς πλαγιὲς τῶν ὀρέων ποὺ τὴν περιβάλλουν.

Ὁστρακα καὶ ἄλλα τεκμήρια τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἐπισήμανε ὁ Παππαδάκης πίσω ἀπὸ τὰ χωριά Πρόδρομος καὶ Ὑδρομύλος (Νόβο-Σέλο), πάνω σὲ γεωδεδε πρόβουνο¹. Γι' αὐτὸ εἶναι πιθανὸ ὁ δρόμος ποὺ ἀναζητοῦμε, μετὰ τὴν ἐξοδὸ τοῦ ἀπὸ τὸ πεδίο τοῦ Ἀλμωπος—ἂν ἐπιτρέπεται ὁ χαρακτηρισμὸς—νὰ στρεφόταν πρὸς νότον καὶ νὰ περνοῦσε ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸν αὐτὸν τόπο ποὺ βρίσκεται στὴ δυτικὴ πλαγιά τοῦ βόρειου Πάικου· τὴ συνέχειά του θὰ πρέπη νὰ ἀναζητήσουμε στὰ δυτικὰ ἀντερείσματα τοῦ κυρίως Πάικου, ἀνάμεσα Μετερίζι καὶ Μογλενίτσα, ὡς τὸ σημεῖο τῆς συνάντησής του μὲ τὴ μεγάλη ἀρτηρία ποὺ ἀργότερα ἐμελλε νὰ ὀνομασθῇ Ἐγνατία, κάπου ἀνάμεσα στὴν Κύρρο καὶ τὸν ποταμὸ Ροϊδία. Στὴ διάβαση αὐτὴ διὰ μέσου τῶν δυτικῶν ἀντερείσμάτων τοῦ Πάικου τὰ ὄστρακα τοῦ Ὑδρομύλου δὲν μποροῦν νὰ εἶναι τὰ μοναδικά. Μελλοντικὴ ἐπισήμανση καὶ ἄλλων θὰ βοηθήσῃ στὴν ἐπισήμανση μὲ ἀκρίβεια καὶ τῆς διαβάσης ποὺ ἀναζητοῦμε.

Ἀπὸ τὴν κοιλίδα τῆς Γευγελῆς εἶναι δυνατὴ ἡ μετάβαση στὴν Ἀλμωπία καὶ τὴν Βοττιαία καὶ διὰ μέσου τοῦ βόρειου Πάικου. Στὶς νοτιοανατολικὰς προσβάσεις τοῦ ὑψώματος 1096 καὶ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ χωριὸ Σκρά (Λούμνιτσα, ὑψ. 560 μ.)², πρὸς τὴ νότια πλευρά του, βρίσκεται ἡ πεδινὴ τοποθεσία Βρουμλία. Ἡ τοποθεσία αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κέντρο στὸ ὁποῖο συναντιοῦνται δρόμοι ποὺ ὁδηγοῦν πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις: πρὸς Μοῦιν, πρὸς Γευγελή, βορειοανατολικά, πρὸς Χαμηλὸ (Ἀλτσιανή), πρὸς Φανὸ (Μαϊταντά) Πλαγιά (Καρα-Σινάν)³, ἀνατολικά, πρὸς Κάρπη (Τσερναρέκα)⁴-Γουμένιτσα, νοτιοανατολικά, πρὸς Μεγάλα Λειβάδια (1254 μ.)⁵, νοτιοδυτικά, πρὸς Ἀρχάγγελο (Ὁσανη, 800 μ.)⁶, δυτικά, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς Ὑδρομύλο καὶ Πρόδρομο (240 μ.), νοτιοδυτικά. Τμῆμα τῆς τοποθεσίας Βρουμλία λέγεται Κ ρ ο ὕ τ σ ι (βλαχ.), δηλ. Σταυρός, διότι σὲ αὐτὸ διασταυρῶνται ὅλοι οἱ δρόμοι, καὶ τὸ παρακείμενο νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ Σκρά λέγεται καὶ αὐτὸ Κρούτσι ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς διασταύρωσης⁷. Ἡ τοποθεσία Βρουμλία εἶναι

1. Ν. Χ. Παππαδάκι, ἐ.ἀ., σ. 459.

2. Α. Struck, ἐ.ἀ., σ. 77.

3. Τὰ χωριά Χαμηλὸ, Φανὸς καὶ Πλαγιά στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἦσαν οἰκισμοὶ Κονιάρων καὶ ἀπῆρτιζαν μαζί «τὸν λεγόμενον Μαϊτανάν» βλ. Δ. Π., Ἐκθεσις τῆς κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Βοδενῶν διανοητικῆς ἀναπτύξεως, Κωνσταντινούπολις 1874, σ. 39, 47.

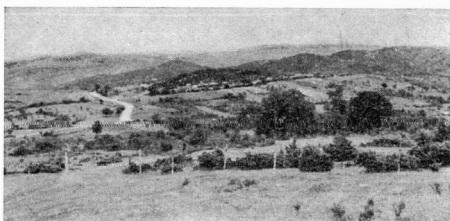
4. Βλαχόφωνο χωριὸ, ποὺ βρίσκεται στὰ νοτιοανατολικά ἀντερείσματα τοῦ ὑψώματος Γκαντάτς. βλ. G. Weigand, ἐ.ἀ., σ. XXVIII.

5. Α. Struck, ἐ.ἀ., σ. 80. Ὁ δρόμος αὐτὸς παρουσιάζει σημαντικὴν ἀνάβαση.

6. Βλ. Μ. Γ. Παπαγεωργίου, Τὸ χωριὸ «Χώστιανες» τοῦ θέματος Μογλενῶν. «Μακεδονικά», 9 (1969), σ. 48-63.

7. Βλ. εἰκ. 2. Διακρίνονται καθαρά ὁ δρόμος πρὸς τὸν Φανὸ (Μαϊταντά) καὶ τὸ παρακείμενο νεκροταφεῖο «Κρούτσιν».

φυσικὸ νὰ ἦταν σταυροδρόμι σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, διότι ἀποτελεῖ ἓνα κεντρικὸ ἀναπαυτήριο, πρὸς τὸ ὁποῖο μποροῦν νὰ συγκλίνουν ἢ ἀπὸ τὸ ὁποῖο νὰ ξεκινοῦν δρόμοι πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, διότι πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις εἶναι δυνατὴ ἡ χάραξη δρόμων. Βέβαια ἡ βατότητα αὐτὴ δὲν ἐπιτρέπει νὰ προσδιορισθῇ μὲ ἀκρίβεια ἀπὸ ποῦ μπορεῖ νὰ περνοῦσε ὁ δρόμος ποῦ ὡδηγοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀμφαξίτιδα στὴν Ἀλμωπία ἢ τὴν Βοττιαία, γιὰ ἓνα πράγμα μόνο μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ βεβαιότητα: ὅτι ὁ δρόμος θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴ Βρουμλία, ὄχι μόνο γιατί ὑπάρχει ἐκεῖ σήμερα ἡ διασταύρωση Κ ρ ο ὑ τ σ ι, ἀλλὰ καὶ γιατί ἓνα πλῆθος ἀπὸ ὄστρακα, τόσο στὴν ἴδια τὴ Βρουμλία ὅσο καὶ στὶς παρακείμενες τοποθεσίες Στοῦρ, Καστανιές, Τσερέσου - Ζάρα,

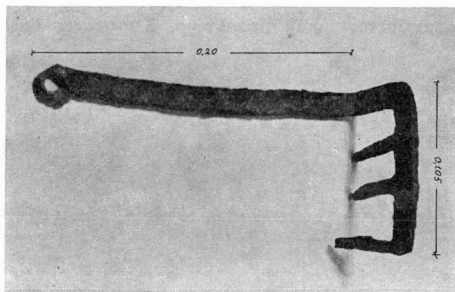
Εἰκ. 2. Ἡ τοποθεσία Κρούτσι.

Μπουμπίν, Γκραμός, Μπαρόκα, Μόρτζινη κ.ο.κ., δείχνουν ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρχε ἐκεῖ ὁδικὸ δίκτυο ποῦ θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸν πυκνοκατοικημένο αὐτὸ τόπο. Δὲ μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε ἂν στὰ χρόνια τοῦ Ἀμύντα Α' ὑπῆρχαν τόσοι οἰκισμοί, ὅσοι μαρτυροῦνται ἀπὸ τὰ ὄστρακα, ἐφόσον ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ποτὲ δὲν ἔφθασε ὡς ἐκεῖ. Ὡστόσο ὁ ἀρχαιολογικὸς τόπος μὲ τὴν προελληνικὴ ὀνομασία Στοῦρ ποῦ ἐπισήμανε ὁ G. Weigand¹, θὰ πρέπει νὰ εἶχε κατοικηθῇ πρὶν ἀνεβοῦν στὸ Πάικο οἱ Μακεδόνες. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι οἱ τοποθεσίες ποῦ φέρουν ἔκδηλα χνάρια ἀνθρώπινης ζωῆς βρίσκονται πάντα δίπλα σὲ σημερινούς δρόμους. Σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτές, τὸ Μπουμπίν, στὰ νότια τῆς Βρουμλίας, ὑπῆρχε κάποιο κτίσμα ποῦ περιελάμβανε ἑξῆς διαδρόμους μὲ μῆκος γύρω στὰ 30 καὶ πλάτος γύρω στὰ 5 μέτρα καὶ μὲ κατεύθυνση ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο. Τρία μικρὰ δωμάτια βρίσκονταν στὴ νότια πλευρὰ τοῦ κτίσματος². Ἡ παράλληλη διάταξη τῶν διαδρόμων

1. G. Weigand, ἑ.ἀ., σ. XXI-XXII.

2. Τὴν περιγραφὴ τοῦ κτίσματος πῆρα ἐπὶ τόπου ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη τῆς περιοχῆς Δ. Καρδουλᾶμη, κάτοικο Σκρά. Μὲ διαβεβαίωσε ὅτι βρῆκε θεμέλια βάθους 1,50 μ. ἐπὶ παράλληλων τοίχων ποῦ εἶχαν κατεύθυνση ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο. Ἀπὸ αὐτὰ μόνο τὸ θεμέλιο τοῦ ἀκρίνου δυτικοῦ τοίχου βρίσκεται ἀκόμη ἀνέπαφο κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Τὰ ἄλλα

καὶ οἱ διαστάσεις τους μαρτυροῦν ὅτι μὲ κάθε πιθανότητα πρόκειται γιὰ σταθμὸ διατροφῆς ζώων — ἵπποφορβεῖο ἢ κάτι τέτοιο. Ἐνα σιδερένιο ἀντικείμενο διασωσμένο ἀκέραιο, ποὺ βρέθηκε μέσα στὸν τέταρτο διάδρομο, ὑπολογίζοντας ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτίσματος, ἦταν ἴσως ἡ σφραγίδα μὲ τὴν ὁποία σφραγίζονταν τὰ ζῶα¹. Ἡ τοποθεσία Μπουμπὶν βρίσκεται στὸ μέσο τοῦ νοητοῦ ἄξονα ποὺ διέρχεται ἀπὸ αὐτὴ καὶ διατρέχει τὸ βόρειο Πάικο ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ἕως τὴ δυτικὴ του ἄκρη. Νὰ ὑπῆρχε κάποτε ἐκεῖ κάποιο χάνι καὶ μαζί σταθμὸς ἀλλαγῆς ζώων; Ἴσως δώση κάποτε τὴν ἀπάν-

Εἰκ. 3. Σιδερένιο ἀντικείμενο ἀπὸ τὴν τοποθεσία Μπουμπὶν.

τηση ἢ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ τονισθῇ ἐδῶ εἶναι ὅτι, ἂν ἀποδειχθῇ ὅτι ὑπῆρχε πραγματικὰ ἐκεῖ σταθμὸς ἀλλαγῆς ζώων, σὲ ὅποια ἐποχὴ καὶ ἂν ἀνῆκε, ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἐξεταζόμενο θέμα.

Ἡ βατότητα τοῦ βόρειου Πάικου ἐξασφαλίζει τὴν διὰ μέσου αὐτοῦ σύνδεση τῆς Ἀμφαξίτιδος τόσο μὲ τὴν Ἀλμωπία, ὅσο καὶ μὲ τὴ Βοττιαία. Ἡ διάβαση τῆς Χούμας ἀποτελεῖ τὸ συντομώτερο δρόμο ποὺ συνδέει τὴν Ἀμφαξίτιδα μὲ τὴν Ἀλμωπία, ἐνῶ ἡ διάβαση τῆς Βρουμλίας ἐξασφαλίζει τὴν ἐπικοινωνία καὶ μὲ τὴν Ἀλμωπία διὰ μέσου τοῦ Ὑδρομύλου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ Βοττιαία ἀπ' εὐθείας διὰ μέσου διαβάσεων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ

τὰ κατέστρεψε γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ καλλιεργήσῃ τὸν τόπο. Μέρος τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ, πέτρες καὶ κεραμίδια, χρησιμοποιήσε γιὰ νὰ κτίσῃ ἓνα μανδρί, ποὺ βρίσκεται σήμερα ἐκεῖ.

1. Βλ. εἰκ. 3. Τὰ τρία δόντια τοῦ ἀντικειμένου, ποὺ θὰ πυράνονταν στὴ φωτιά, εἶναι πιθανῶς τὰ γράμματα Γ καὶ Π συνεχόμενα. Στὴν ὑπόθεση αὐτὴ μὲ ὁδήγησε ἡ πληροφορία τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ κτήματος ὅτι ἓνα μεγάλο ὀξυπύθμενο πυθάρι ποὺ χώρεσε 32 τενεκέδες βρώμη καὶ ποὺ ἐβγάλε ἀπὸ τὴ γῆ σὲ ἀπόσταση 30 περίπου μέτρων ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτίσματος, εἶχε χαραγμένα τὰ γράμματα Γ Π. Κάποια σχέση ἀνάμεσα στὰ γράμματα αὐτὰ καὶ τὰ τρία συνεχόμενα δόντια τοῦ ἀντικειμένου εἶναι πολὺ πιθανή.

συναντοῦν τὸ δρόμο τοῦ Ὑδρομύλου πρὸς τὴ Βοττιαία σὲ νοτιώτερα σημεῖα· οἱ διαβάσεις αὐτὲς θὰ ἄφηναν δεξιὰ τὴν Ἀλμωπία καὶ δὲ θὰ ἐγκατέλειπαν τὰ δυτικά ἀντερείσματα τοῦ κυρίως Πάικου, ὥσπου ἔφθαναν στὴ μεταξὺ Ροιδία καὶ Κύρρου περιοχὴ τῆς Βοττιαίας.

Στὴν ἀναζήτησιν τῆς «συντόμου ἐς τὴν Μακεδονίην ἐκ Πρασιάδος» διὰ μέσου τοῦ Δυσώρου παίρνει ἰδιαίτερη σημασίαν τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ βόρειο Πάικο, ποῦ ἀνταποκρίνεται στὴν ιδιότητα τῆς βατότητας τοῦ Δυσώρου, εἶναι συγχρόνως καὶ μεταλλοφόρος ζώνη. Ἦδη ἔχουμε μιλήσει γιὰ τὴν ἐξαγωγή καὶ ἐπεξεργασία μεταλλευμάτων σιδήρου στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα μ.Χ.¹. Ἀλλὰ καὶ σὲ ὁλόκληρην τὴν περιοχὴ ποῦ ἐκτείνεται ἀνάμεσα ἀπὸ Φανὸ (Μαϊναντὰ) καὶ Νώτια ἔχουν βρεθῇ «σιδηροῦχα ὀρυκτά: αἱματίτης, μαγνητίτης (φυσικὸς μαγνήτης), λειμωνίτης, ὄχρα σιδήρου, ὀλίγιστον (ἅπαντα ὀξεῖδια σιδήρου)»². Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν περιοχὴ Γουμένιτσας καὶ Κρίβας, στὸ νοτιοανατολικὸ Πάικο, γίνονταν ἐκμεταλλεύσεις γαληνίτου πρὶν ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους. Βρέθηκαν ἐκεῖ φλέβες «γαληνίτου πάχους ἀπὸ ὀλίγων ἐκατοστομέτρων μέχρι δύο σχεδὸν μέτρων ἐντὸς κρυσταλλοπαγῶν σχιστολίθων διασταυρουμένων μετὰ ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων»³. Ἀπὸ λείψανα μεταλλευτικῶν ἐγκαταστάσεων καθὼς καὶ ἀπὸ ὀρισμένα τοπωνύμια ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ μεταλλευτικὸς αὐτὸς πλοῦτος τῶν περιοχῶν αὐτῶν δὲν ἔμεινε ἀνεκμετάλλευτος. Κατὰ μήκος τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ ρέματος Κοτζά-Ντερέ (τουρκ. Μεγάλο-Ρέμα) ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν Οὐρμα-Λούπουλου (βλαχ. Πέλμα τοῦ Λύκου), πρὸς νότον τοῦ Σκόρκα ντὶ Λέγκαν⁴, καὶ χύνεται στὸν Ἀξιὸ μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ βορειοδυτικὰ πρὸς νοτιοανατολικά βρίσκονται οἱ τόποι μὲ τίς τοπωνυμίες: Μ α ν τ έ ν ο υ (τουρκ. = Μεταλλεῖο), Π έ σ τ ι ρ ι (βλαχ. = Σπηλιά, Στοά), στὴν περιοχὴ Γρίπας, μὲ κατάλοιπα ἀρχαίων ἐγκαταστάσεων ἐξαγωγῆς, κατὰ τὴν παράδοσιν, χρυσοῦ, καὶ Μ ε τ α λ λ εῖ ο στὴν περιοχὴ Μαῦρο Νερό, ὅπου βρίσκεται τὸ μεταλλεῖο μολυβδενίου⁵, στὴν ἀριστερὴ ὁχθῇ τοῦ Κοτζά-Ντερέ, ποῦ λειτούργησε καὶ κατὰ τὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς (1941-44). Οἱ τοποθεσίαι αὐτὲς ἀνήκουν στὴν περιοχὴ Γκαντάτς⁶. Στὴν ἀρι-

1. Μ. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ., σ. 52.

2. Γ. Χατζηκυριακοῦ, Δύο μελέται φυσιογνωστικαί τῆς Μακεδονίας. Α' Γεωλογικὴ καὶ πετρογραφικὴ σύστασις τῆς Μακεδονίας. Β' Ὁ Μεταλλευτικὸς αὐτῆς πλοῦτος καὶ οἱ γαιάνθρακες αὐτῆς, 1929, σ. 20.

3. Γ. Χατζηκυριακοῦ, ἔ.ἀ., σ. 24.

4. Πρβλ. ὑπόσημ. 35.

5. Γ. Χατζηκυριακοῦ, ἔ.ἀ., χάρτην, 8MB.

6. Διεξοδικὴ πάνω στὸ θέμα τῶν μεταλλικῶν ἐκμεταλλεύσεων τῆς περιοχῆς Γκαντάτς θὰ πρέπῃ νὰ εἶναι ἡ μελέτη τοῦ D. Faucher, En Macédoine. Le Gandac. «Annal. de Géographie», XXVIII, 15 Novembre 1919, σ. 471-475, ποῦ δυστυχῶς δὲν εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ δῶ.

στερή ὄχθη τοῦ ἴδιου ρέματος ἐκτείνεται ἡ περιοχή Μαϊαντά (τουρκ. Μεταλλεϊο), ὅπου ὁ Cnijić ἐπισήμανε κατάλοιπα ἀρχαίων μεταλλικῶν ἐκμεταλλεύσεων¹. Στὴν περιοχή αὐτὴ ὑπάρχουν τὰ χωριά Φανός, Πλαγιά καὶ Χαμηλό, ἀκριβῶς στὶς θέσεις τῶν ἐγκαταστάσεων τῶν Κονιάρων στὰ χροῖα τῆς τουρκοκρατίας: Μαϊαντά, Καρα-Σινὰν καὶ Ἀλτσάκ, ποὺ ἀποτελοῦσαν μαζί τὸν Μαϊαντά². Εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ ἐγκατάσταση Κονιάρων στὸ Πάικο νὰ ὀφείλεται στὴν παρουσία μεταλλευτικοῦ πλούτου σὲ αὐτὸ καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετο τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦ ρέματος Κοτζά-Ντερέ, ποὺ κατὰ τὶς διαβεβαιώσεις τῶν κατοίκων τοῦ Σκρά καὶ ἄλλων χωριῶν τοῦ Πάικου εἶναι χρυσοφόρο, διασώθηκε μόνο ἡ τουρκικὴ ὀνομασία καὶ ἔμεινε ἔτσι ἄγνωστὴ ἢ παλαιά, ποὺ θὰ ἦταν μὲ πολλὴ πιθανότητα βλαχική, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν βλαχικῶν τοπωνυμίων ποὺ ὑπάρχουν στὴν περιοχή αὐτή. Μιὰ ἀκόμη βλαχικὴ ὀνομασία, Πρί-Πέστιρι (Πάνω ἀπὸ τὴν Σπηλιά, τὴν Στοά), ποὺ ἀνήκει στὸ μαχαλά τοῦ χωριοῦ Σκρά, ὅπου σήμερα βρίσκεται ἡ ἐκκλησία, προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ στοά μεταλλείου· ἐπίσης κάτοικοι τοῦ Σκρά, ὁ Μ. Μανώλης, γνωρίζει ἀπὸ παράδοση ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι του περνάει στοά. Τέλος προσωπικὰ γνωρίζω ἀπὸ παράδοση (ἡ καταγωγή μου ἀπὸ πατέρα εἶναι ἀπὸ τὸ Σκρά), ὅτι στὴν περιφέρεια τῆς Χούμας εἶχαν ἐπισημανθῇ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ἀ' παγκοσμίου πολέμου λείψανα ἀρχαίων μεταλλικῶν ἐκμεταλλεύσεων. Ἡ παρουσία ὀρυκτῶν σιδήρου σὲ ὁλόκληρο τὸ βόρειο Πάικο, καθὼς καὶ οἱ τοπωνυμίες καὶ τὰ κατάλοιπα μεταλλευτικῶν ἐγκαταστάσεων σὲ ὅλη του τὴν ἑκτασὴ ὄχι μόνο δὲν ἀντιβαίνουν, ἀλλὰ ἀπεναντίας προσαρμόζονται ἄριστα στὴν ἔκφραση τοῦ Ἡροδότου «μέταλλον Δύσωνον οὖρος», ποὺ ὑποδηλώνει παρουσία μεταλλευτικῶν ἐγκαταστάσεων σὲ ὅλο τὸ μήκος τῆς ὀρεινῆς διάβασης ποὺ ἀκολούθησαν οἱ πρέσβεις.

Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Πάικου στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βατότητας καὶ τῆς μεταλλοφορίας τοῦ Δυσώρου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσουμε στὴν ἀναζήτησιν τῆς Πρασιάδος. Ἀνατολικά τοῦ Γκαντάτς καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ, ὑπῆρχαν οἱ λίμνες Ἀρτζὰν καὶ Ἀματόβου, ποὺ σήμερα ἔχουν σχεδὸν ἀποξηρανθῇ³. Οἱ λίμνες αὐτὲς εἶναι οἱ μόνες ποὺ δὲν ταυτίσθηκαν ποτὲ μὲ τὴν Πρασιάδα, ἂν καὶ βρίσκονται στὸ μεταξὺ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος μακεδονικὸ χῶρο. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ νοτιώτερη, τοῦ Ἀματόβου, ἦταν ἐλώδης, ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶχε ἀμώδη πυθμένα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ με-

1. J. Cnijić, ἔ.ἀ., σ. 243.

2. Πρβλ. ὑποσημ. 49.

3. Οἱ λίμνες αὐτὲς ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους σὲ περιόδους βροχῶν καὶ ἐτροφοδοῦντο ἀπὸ τὰ ἐκχειλίσματα τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης. Ἡ στάθμὴ τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης Ἀρτζὰν κυμαινόταν ἀπὸ 23 ἕως 26 μέτρα καὶ τοῦ Ἀματόβου ἀπὸ 22 ἕως 25. Τὸ καλοκαίρι ἡ στάθμὴ ἦταν χαμηλότερη ἀπὸ τοῦ Ἀξιοῦ. Οἱ ὄχθεις τους ἦσαν ἐλώδεις· βλ. Χ ρ. Ν ἄ λ τ σ α, Ἡ βόρειος Ἑλλάς καὶ αἱ ὁμοιοὶ αὐτῆς χῶραι (πολυγραφημένο), σ. 3.

τάβαση ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς λίμνης αὐτῆς στὴ Βοττιαία εἶναι δυνατὴ καὶ σύντομη ἀπὸ τὸ «παρὰ θάλασσαν στεῖνὸν χωρίον» καὶ κανεὶς λόγος δὲν ὑποχρεώνει σὲ ἀνάβαση στὸ Γκαντάτς, ἀποκλείεται νὰ εἶναι αὕτῃ ἡ Πρασιάς. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀναζητήσουμε τὸν Ὁρβηλο κοντὰ στὴ λίμνη αὐτή.

Εἶναι φανερό ὅτι ἡ Πρασιὰς πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ σὲ βορειότερες περιοχές. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Μεγάβαζος στὴν σύγκρουσίν του μὲ τοὺς Σιριοπαίονας, τοὺς Παιόπλας καὶ «τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος» ἀκολούθησε τὴν «ἄνω ὁδόν», (Ἡροδ. V, 15). Ἐφόσον δὲν ὑπάρχει λίμνη ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος κατὰ τὸν μέσον ροὴν του, ἡ πορεία τοῦ Μεγαβάζου ὅπως δὴ ποτε περιέλαβε διάβαση τοῦ Στρυμόνος, τουλάχιστο καθόσον ἀφορᾷ στὴν σύγκρουση μὲ τοὺς «μέχρι τῆς Πρασιάδος», καὶ μάλιστα βορείως τῆς λίμνης τοῦ Ἀχινού, διότι στὴ νότια πλευρὰ τῆς θά ὁδηγοῦσε ἡ «κάτω ὁδός», ποὺ ἐξυπακούεται. Ἐπομένως ὁ Μεγάβαζος κατευθύνθηκε πρὸς τὶς λίμνες Μπουτκόβου καὶ Δοϊράνης. Ὡστόσο δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε ἂν σταμάτησε στὴν πρώτη ἢ προχώρησε ὥς τὴν δεύτερη γιὰ νὰ συναντήσῃ «τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος». Τὸ μόνο ποὺ μπορούμε νὰ γνωρίζουμε εἶναι ὅτι μία ἀπὸ τὶς λίμνες αὐτὲς πρέπει νὰ εἶναι ἡ Πρασιὰς καὶ φυσικὰ ἐκεῖνη ποὺ μὲ τρόπο πῶς ἱκανοποιητικὸ ἀνταποκρίνεται στὰ τρία στοιχεῖα ποὺ παραδίδονται γι' αὐτὴν ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο: τῆς καταλληλότητος γιὰ λιμναῖες οἰκῆσεις, τῆς γειτονίας μὲ τὸ ὄρος Ὁρβηλος καὶ τοῦ συντόμου τῆς ὁδοῦ ἕως τὴν Μακεδονία τοῦ Ἀμύντα Α'.

Ἦδη ὁ Μ. Χρυσόχοου ἐτόνισε ἰδιαίτερα τὴν καταλληλότητα τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης γιὰ λιμναῖες ἐγκαταστάσεις καὶ τὴν ταύτισε μὲ τὴν Πρασιάδα ἐπικαλούμενος καὶ τὸ πρασινίζον χρῶμα τῆς¹. Πραγματικὰ ἡ λίμνη αὕτη, συγκρινόμενη μὲ τοῦ Μπουτκόβου², βρίσκεται σὲ πλεονεκτικώτερη θέση ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτη.

Ἀναφορικά μὲ τὸ δεύτερο δεδομένο, σύμφωνα μὲ ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω, ἡ Πρασιὰς εἶναι ἐκεῖνη ποὺ θὰ ὁδηγήσῃ στὸν Ὁρβηλο τοῦ Ἡροδότη καὶ ὄχι ὁ Ὁρβηλος στὴν Πρασιάδα. Στὴν περίπτωση αὕτη τόσο ἡ λίμνη τῆς Δοϊράνης, ὅσο καὶ τοῦ Μπουτκόβου ὁδηγοῦν στὸ Μπέλες, τὴ Βαλαθίστα τῶν βυζαντινῶν χρόνων³ ποὺ ἀπὸ μερίδα ἐρευνητῶν ταυτίζεται

1. Μ. Θ. Χρυσόχοου, ἑ.ἀ., σ. 27 κ.ἐ. Ὡστόσο τὸ ἴδιο αὐτὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος προβάλλει ὁ D. Detschew, ἑ.ἀ., σ. 377-8, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ταύτιση τῆς Πρασιάδος μὲ τὴ λίμνη τοῦ Ἀχινού.

2. L. Re y, Observations sur les premiers habitats de la Macédoine recueillies par le Service Archéologique de l' Armée d' Orient 1916-1919 (Region de Salonique), Paris 1921, σ. 2.

3. Κεδρ. II, 458, 4

μέ την Κερκίνη¹. Τό ὄρος αὐτό ὑψώνεται βορείως καί τῶν δύο λιμνῶν καί καλύπτεται ἀπό πυκνά δάση², πράγμα πού καθιστᾷ πιθανή τήν ὑπόθεση νά εἶναι ἐκεῖνο, ἀπό τὸ ὁποῖο οἱ κάτοικοι τῆς Πρασιάδος προμηθεύονταν ξυλεία γιά τήν ὑποστήλωση τῶν οἰκίδων τους μέσα στή λίμνη.

Τὸ ὄρεινὸ συγκρότημα Ὁρβηλος τοποθετεῖται τόσο στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας³, ὅσο καί στὸ χῶρο τῆς Θράκης⁴. Ἐτσι μπορεῖ νά ὑποθεθῇ ὅτι ὄχι μόνο ἀποτελοῦσε τὸ ἐπικρατέστερο ὄριο ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς τὶς δύο μεγάλες γεωγραφικὲς ἐνότητες⁵, ἀλλὰ καί σημεῖωνε τήν παρουσία του καί στὶς δύο. Ἐάν ὅμως ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, τότε ἡ μεγάλη τομὴ τοῦ ἐδάφους πού διαρρέεται ἀπὸ τὸ Στρυμόνα ἐμφανίζεται σάν στερημένη ἀπὸ κάθε διαχωριστικὴ σημασία, πράγμα πού δὲ συνέβαινε μέ τήν παράλληλη περίπου τομὴ πού διαρρέεται ἀπὸ τὸ Νέστο, ἀναμφισβήτητο δυτικὸ ὄριο τῆς Ροδόπης. Ἀπὸ τήν ἄλλη ὅμως μεριά, τὸ παραδιδόμενο ἀπὸ τὸ Στράβωνα, VII, 36, παράγωγο τοῦ ὀρόνυμου Ὁρβηλος «Παρορβηλία» εἶναι φανερό ὅτι ἐκτοπίζει τὸν Ὁρβηλο ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος, ἐφόσον ἡ ἐπονομαζόμενη μέ τὸ παράγωγο αὐτὸ χώρα, πού ἀναμφισβήτητα ἐκτείνεται δυτικὰ τοῦ ἴδιου ποταμοῦ, δὲν εἶναι δυνατό νά περιλαμβάνῃ καί τὸν Ὁρβηλο. Ἀντίθετα τὸ παράγωγο «Ὁρβηλία», πού ἀνήκει στὴν ἴδια χώρα⁶, προϋποθέτει τήν παρουσία τοῦ ὄρους Ὁρβηλος μέσα σὲ αὐτή. Νομίζουμε ὅτι ἡ μόνη ἐξήγηση πού μπορεῖ νά δοθῇ στὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὀρόνυμου ἀπὸ τὰ ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος στὰ δυτικά, ὡς ἐξῆς: Ἀπὸ τήν ἐκφραση τοῦ Στράβωνα, VII, 36, «τὸν αὐλῶνα (τῆς Παρορβηλίας) τὸν ἀπὸ Εἰδομένης» συνάγεται ὅτι ἡ Παρορβηλία εἶχε περισσότερους ἀπὸ ἓνα αὐλῶνες, γιὰτὶ διαφορετικὰ ὁ προσδιορισμὸς «τὸν ἀπὸ Εἰδομένης» θὰ ἦταν περιττός. Πραγματικὰ δυτικὰ τοῦ Στρυμόνος καί βορείως τῆς Βισαλτίας διακρίνουμε τρεῖς αὐλῶνες: τοῦ Ἀξιοῦ, μεταξὺ Μαριάνσκα καί Πλάους, τοῦ Στρούμιτσα (Μικροῦ Στρυμόνος), βορείως τοῦ Μπέλες, καί τῆς Δοῖρά-

1. Θουκ. II, 98. Βλ. σχετικὰ O b e r h u m m e r, R.E.XI¹ (1921), 309, 9 κ.ε. Ὡστόσο ἂν πραγματικὰ κατοικοῦσαν ἐκεῖ οἱ Ὀρρέσκοι, τῶν ὁποίων ἡ ἐπωνυμία κατὰ τὸν J. N. S y o r o p o s, ἔ. ἀ., σ. 52 κ.ε. (πρβλ. καί χάρτη του), δείχνει ὅτι ἦσαν ὀρεσίβιοι, μὲ ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενο δὲν συμβιβάζεται ἡ πληροφορία τοῦ Θουκυδίδη, αὐτόθι, ὅτι ἡ Κερκίνη ἦταν «ἐρημον ὄρος».

2. Γ. Χ α τ ζ η κ υ ρ ι α κ ο Ὑ, Σκέψεις καί ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), IMXA 58, β' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1962, σ. 65, 67. Πρβλ. Μ. Θ. Χ ρ υ - σ ο χ ὅ ο υ, ἔ. ἀ., σ. 25.

3. Plin. N.H., IV, 35.

4. Pomp. Mel., II, 17.

5. Στράβ. VII, 10, Πτολ. III, 9, 1.

6. Βλ. ὅτι ἡ Γαρησκὸς ἀναφέρεται καί ὡς πόλη τῆς Ὁρβηλίας, Πτολ., III, 12, 22, καί ὡς πόλη τῆς Παρορβηλίας, Στράβ., VII, 36.

νης-Μπουτκόβου, νοτίως τοῦ Μπέλες¹. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ δύο τελευταῖοι παρ-
κενται τοῦ αὐλῶνος τοῦ Στρυμόνος. Ὁ αὐλὼν αὐτὸς εἶναι ἐνδεχόμενον στὸ
τμήμα του ποῦ ἐκτείνεται βορείως τῆς Βισαλτίας νὰ ἔφερε τὸ ὄνομα Ὁρθη-
λία, ἐφόσον βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ δυτικά ἀντρεϊσμάτα τοῦ Ὁρβήλου (τοῦ
Ἀρριανοῦ). Στὴν περίπτωσιν αὕτῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς παρακείμενους αὐλῶνες
μποροῦσε νὰ ὀνομασθῇ Παρορβηλία καὶ ἡ Παρορβηλία αὕτῃ μὲ τὴν πάροδο
τοῦ χρόνου νὰ δημιουργήσῃ ἕνα νέον Ὁρβηλο, τὸ Μπέλες, ποῦ ἐκτείνεται
παράλληλα καὶ ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐλῶνες, Στρούμιτσα καὶ Δοϊράνης-
Μπουτκόβου. Ἐν συνεχείᾳ ἡ παρουσία Ὁρβήλου δυτικά τοῦ Στρυμόνος
μποροῦσε νὰ προκαλέσῃ ἐπέκτασιν τῆς Ὁρβηλίας πρὸς δυσμὰς μὲ ἀποτέ-
λεσμα νὰ ὀνομάζεται Παρορβηλία καὶ Ὁρβηλία ὁλόκληρη ἡ περιοχὴ ἀπὸ
τὸ Στρυμόνα ὡς τὸν Ἀξιό. Τὸ Μπέλες δὲν εἶναι δυνατό νὰ θεωρηθῇ ὅτι
ἀνήκει στὶς μεσημβρινὲς δεῖράδες τοῦ Ὁρβήλου, ὅπως ὑποστηρίχθηκε²,
γιατὶ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀγνοηθῇ ὁ αὐλὼν τοῦ Στρυμόνος ποῦ ἐκτείνεται
βορείως τῆς Ἡρακλείας, δηλ. ὁ «Κίμπα Λόγγος» τῶν βυζαντινῶν χρόνων³.
Ἐφόσον ὅμως τὰ χωρία τοῦ Ἡροδότου V, 16 καὶ V, 17 ὁδηγοῦν στὸ Μπέλες,
νομίζουμε ὅτι ἡ λύσις τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὀρώνυμου Ὁρβηλος μὲ τὸν τρόπο
ποῦ δεῖξαμε παραπάνω εἶναι ἡ μόνη ποῦ ἀπομένει.

Κάτω ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις αὐτές, τόσο ἡ λίμνη τοῦ Μπουτκόβου, ὅσο
καὶ τῆς Δοϊράνης βρίσκονται «παρὰ σφυρὸν Ὁρβηλοῖο»⁴. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν
ἄποψιν τῆς γειτονίας μὲ τὸν Ὁρβηλο δὲν εἶναι δυνατό νὰ προτιμηθῇ ἡ μιὰ
σὲ βάρος τῆς ἄλλης. Τὸ τρίτο ὅμως στοιχεῖο, «τῆς συντόμου ἐς τὴν Μακε-
δονίην», συνηγορεῖ ἀποφασιστικὰ γιὰ τὴν ταύτισιν μὲ τὴν Πρασιάδα τῆς
λίμνης τῆς Δοϊράνης, γιατί ἡ λίμνη αὕτῃ βρίσκεται ἀκριβῶς βορειοανατο-
λικὰ τῆς προέκτασης τῶν ὀρεινῶν διαβάσεων τῆς Χούμας καὶ τῆς Βρουμ-
λίας ποῦ ὁδηγοῦν ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῆς Γευγελῆς πρὸς τὴν Ἀλμωπία καὶ τὴν
Βοττιαία.

*Ὑστερα ἀπὸ ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω, κλείνουμε τὴ μελέτη μας αὕτῃ

1. Ὑποστηρίχθηκε ὡστόσο ὅτι ἡ Παρορβηλία ἔχει ἕνα αὐλῶνα, «τὸν ἀπὸ Εἰδομένης»,
ποῦ ταυτίσθηκε διαδοχικὰ καὶ μὲ τοὺς τρεῖς αὐλῶνες· βλ. τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία στῆς
F. P a r a z o g l u, ἑ.ἀ., σ. 258. Ἡ ἴδια αὐτόθι, ὑποστηρίζει ὅτι προσεκτικὴ μελέτη τοῦ
χωρίου τοῦ Στράβωνα, VII, 36, ἀποκαλύπτει ὅτι «ὁ αὐλὼν ὁ ἀπὸ Εἰδομένης» ἐκτείνεται νο-
τίως τοῦ Μπέλες. (Μοῦ μετάφρασε ὁ σερβομαθὴς συνάδελφος I. Παπαδριανός, τὸν ὁποῖον
ἀπὸ τὴν θέσιν αὕτῃ εὐχαριστῶ θερμά). Βλ. τὴν ἴδια ἄποψιν καὶ στοῦ D. D e t s c h e w, ἑ.ἀ.,
σ. 343.

2. Μ. Θ. Χρυσόχοῦ, ἑ.ἀ., σ. 26.

3. Κεδρ. II, 457, 15: ἀπόδοσις στὴν ἐλληνικὴ τοῦ βλαχόθετου Campullung, βλ. O.
T a f r a l i, *Thessalonique des origines au XIVe siècle*, Paris 1919, σ. 167, ὑποσημ. 1. Πρβλ.
S c h l u m b e r g e r, παρὰ T a f r a l i, ἑ.ἀ., σ. 166, ὑποσημ. 6.

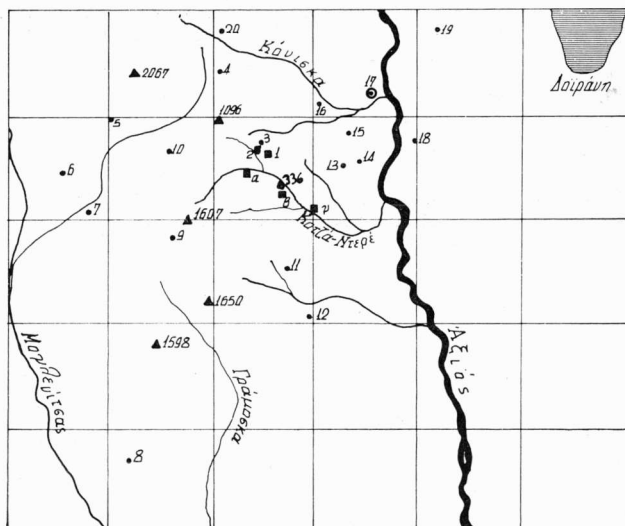
4. Ἡ ποιητικὴ ἔκφρασις ἀπὸ Anthol. Gr. VI, 114,5.

μέ τη διατύπωση των τελικών συμπερασμάτων και μερικών σκέψεων:

Δύσωρον είναι τὸ μέτριον ὄρος (Mittelgebirge) ποὺ ὑψώνεται κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς Χούντοβας ὥς τὸ «παρὰ θάλασσαν στεινὸν χωρίον».

Τὸ «μέταλλον Δύσωρον» μὲ κάθε πιθανότητα παρήγε σίδηρον, ἐφόσον τόσο ἡ διάβαση τῆς Χούμας, ὅσο καὶ τῆς Βρουμλίας διασχίζουν σιδηροφόρο ζώνη τοῦ Πάικου. Μεταλλευτικὲς ἐγκαταστάσεις πρέπει νὰ βρίσκονταν σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς διάβασης ποὺ ἀκολούθησαν οἱ πρέσβεις.

Τὸ μέταλλον Δύσωρον ἦταν ἴσως ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν

ΚΑΙΜΑΣ 1:400 000

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Τοποθεσίες
- ⊙ Πόλεις
- Χωριά
- ▲ Υψοδείκτες

Σχεδιάγραμμα τῆς περιοχῆς Πάικον.

1. Κρούτσι, 2. Στούρ, 3. Σκρά, 4. Χούμα, 5. Νώτια, 6. Θηριόπετρα, 7. Ὑδρόμυλοι, 8. Παλαιόκαστρο (Κύβρος), 9. Μεγάλα Λειβάδεια, 10. Ἀρχάγγελος, 11. Κάπη, 12. Γουμένιτσα, 13. Φανός, 14. Πλαγιά, 15. Χαμηλό, 16. Μονίν, 17. Γενεγλή, 18. Εὐζωνοί, 19. Μπογδάντσα, 20. Κόνσκο. α. Μαντένον, β. Πέστιρι, γ. Μεταλλεῖο.

ἐπέκταση τῶν Μακεδόνων στὴν Ἀλμωπία. Ἡ ἐγκατάσταση Ἀλμώπων στὸ Παγγαῖο, κατ' ἐξοχὴν μεταλλοφόρο περιοχὴ, ποὺ τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ποὺ βρῆκε ἐκεῖ ὁ καθηγητὴς Γ. Μπακαλάκης¹, εἶναι ἴσως ἐνδεικτικὴ παλαιᾶς καὶ ἀπὸ παράδοσης ἐμπειρίας τῶν Ἀλμώπων σὲ ἐργασίες μεταλλείου. Κάτω ἀπὸ μιὰ τέτοια προϋπόθεση, ἡ σιδηροφόρος ζώνη ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴ Νότια ὡς τὸ Φανὸ δὲν εἶναι δυνατό νὰ εἶχε μείνει ἀνεκμετάλλευτη.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀναφέρεται τὸ χωρίο τοῦ Ἡροδότου V, 17, ὁ παραγόμενος σίδηρος μὲ κάθε πιθανότητα «ἐφοῖτα τῷ βασιλεῖ Ἀμύντῳ». Τὸ μακεδονικὸ κράτος ποὺ περιελάμβανε ἤδη τὴν Ἀλμωπία, δὲν θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κατοχὴ τοῦ στὴν περιοχὴ αὐτὴ χωρὶς νὰ ἐλέγχει τὶς διαβάσεις πρὸς αὐτήν. Ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἡροδότου διαφαίνεται ὅτι πραγματικὰ τὸ Δύσωρον ἦταν ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖο· ἀπὸ αὐτὸ ἐξυπακούεται ὅτι τὸ μακεδονικὸ κράτος κατεῖχε τὶς μεταλλευτικὰς ἐγκαταστάσεις ποὺ βρίσκονταν κατὰ μῆκος τῆς ὀρεινῆς διαβάσεως ποὺ ὡδηγοῦσε διὰ μέσου τοῦ βόρειου Πάικου πρὸς τὴν Ἀλμωπία καὶ τὴ Βοττιαία.

Ἡ «σύντομος ἐς Μακεδονίην ἐκ Πρασιάδος» ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ βορειοανατολικά πρὸς νοτιοδυτικά καὶ περιλαμβάνει: 1) Διάβαση ἀπὸ τὴ λοφώδη ἑκταση ἀνάμεσα στὴ λίμνη τῆς Δοϊράνης καὶ τὴν Μπογδάντσα· στὸ τμήμα αὐτὸ πρέπει νὰ βρίσκεται τὸ ἀργυρεῖον ποὺ «ἔχεται τῆς λίμνης». 2) Διάβαση πεδινὴ ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Γευγελῆς. 3) Διάβαση ὀρεινὴ, εἴτε ἀπ' τὸ λαίμὸ τῆς Χούμας εἴτε ἀπὸ τὴ διασταύρωση τῆς Βρουμλίας. Ἡ δευτέρη διάβαση ἔχει περισσότερες πιθανότητες νὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀκολουθήσαν οἱ πρέσβεις, γιὰ παρακολουθεῖ ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὸ νοητὸ ἄξονα ποὺ φέρνει ἀπὸ τὴν Πρασιάδα πρὸς τὴν Βοττιαία, ἀνταποκρίνεται δηλ. περισσότερο στὴν ιδιότητα τῆς συντομίας ποὺ τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀλματώδη χαρακτῆρα τῆς ἀφήγησής τοῦ Ἡροδότου: «Δύσωρον ὑπερβάντι εἶναι ἐν Μακεδονίᾳ». Τῆς ὀρεινῆς αὐτῆς διαβάσεως μπορούμε νὰ αἰσιοδοξοῦμε ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ εὑρεθοῦν λείψανα· ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο V, 12, πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ πρέσβεις τοῦ Μεγαβάζου εἶχαν μαζί τους «ὄχηματα καὶ θεράποντας καὶ πολλὰν παρασκευὴν», πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι πέρασαν ἀπὸ ἀμαξίτὸ δρόμο καὶ δρόμος ἀμαξιτὸς πάνω στὸ μαλακὸ ἔδαφος τοῦ Πάικου δὲν εἶναι δυνατό νὰ συντηρηθῇ χωρὶς λιθόστρωση.

Ἡ ταύτιση τοῦ Δυσώρου μὲ τὸ μέτριον ὄρος ποὺ ὑψώνεται κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ μέσου ροῦ τοῦ Ἀξιοῦ δίνει στὴν ἐκφραση τοῦ Ἡροδότου «Δύσωρον ὑπερβάντι εἶναι ἐν Μακεδονίᾳ» τὸ παρακάτω περιεχόμενο:

Μιὰ ἐγκάρσια διάβαση τοῦ Δυσώρου ἀπὸ ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς ἢ ἀπὸ βορειοανατολικά πρὸς νοτιοδυτικά σημειώνει τὴν εἰσοδὸ ἀπὸ τὴν περὶ τὴν

1. X. Γ. Ἀνδρεάδου, ἑ.ἀ., σ. 318.

Πρασιάδα περιοχή στη Μακεδονία. Ἡ διάβαση αὐτὴ χωρίζει τὸ ὄρος Δύσωρον σὲ δύο τμήματα, ἓνα πρὸς βορρᾶν καὶ ἓνα πρὸς νότον, αὐτὸ ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ σημερινὸ Πάικο. Ἡ παρουσία τοῦ νότιου τμήματος τοῦ Δυσώρου μὲ τὰ ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖα του μέσα στὰ ὄρια τῆς Μακεδονίας δὲ δημιουργεῖ πρόβλημα, ἂν σκεφθοῦμε ὅτι ὁ Ἡρόδοτος, καθὼς περιέγραφε τὴν πορεία τῶν πρέσβων ἀπὸ τὴν Πρασιάδα πρὸς τὴ Μακεδονία, πρέπει νὰ εἶχε στὴν σκέψη του τὴν πεδινὴ Μακεδονία καὶ μάλιστα τὴ Βοττιαία, ὅπου βρισκόταν καὶ ἡ πρωτεύουσα Αἰγαί, ποὺ ἦταν καὶ τὸ τέρμα τῆς πορείας τους. Ἡ ἐγκάρσια αὐτὴ διάβαση τοῦ Δυσώρου ἴσως παρακολουθεῖ τὴν ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Μακεδονίας τοῦ 513 πρὸς τὴν πλευρὰν αὐτῆς.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου Αἰμου

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

RÉSUMÉ

Marie Papageorgiou, «Ἔστι ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην» (Ἡροδ. V, 17)

L'auteur fait un examen approfondi du passage d'Hérodote V, 17 et conclut qu'Hérodote parle de deux mines dont l'une se trouve entre le lac Prasias et le mont Dysoron et l'autre c'est le même mont Dysoron. En ce qui concerne le lac du passage, elle accepte qu'il s'agit du lac de Doirane et ajoute que Dysoron doit être la chaîne qui s'élève de long le cours d'Axios, du Hudova jusqu'à «τὸ παρὰ θάλασσαν στεινὸν χωρίον» (d'après Hérod. VII, 123). Elle croit que sous la règne d'Amyntas Ier la partie du sud de cette chaîne de monts, nommée Paikon, appartenait à la Macédoine, et en ajoutant d'autres arguments toponymiques et géologiques, conclut que la route «σύντομος κάρτα» passait à travers le Paikon septentrional.